

Křesťanství a ekologická etika

Pavel Vichlenda

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Mgr. Pavel VICHLENDÁ**
Osobní číslo: **H108337**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Křesťanství a ekologická etika**

Zásady pro vypracování:

Zvolené téma bude zpracováno dle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na zjištění vztahu mezi současnými proudy ekologického myšlení a křesťanskými hodnotami
- na srovnání přístupu k ekologické problematice v současné katolické církvi a v protestantských církvích.

Součástí práce bude drobný sociologický výzkum mezi věřícími (duchovními), zaměřený na sledování jejich vztahu k ekologickým otázkám a vlivu jejich víry na tento vztah.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bible, ekumenický překlad. Praha: ČBS, 1993.

Chardin, T. *Místo člověka v přírodě*. Praha: Svoboda, 1967.

Keller, J. *Až na dno blahobytu*. Brno: Duha, 1993.

Kohák, E. *Zelená svatozář*. Praha: SN, 1998.

Ondok, J. P. *Přírodní vědy a teologie*. Brno: CDK, 2001.

Sokol, J. *Etika a život*. Praha: Vyšehrad, 2010.

Tresmontant, C. *Dějiny vesmíru a smysl stvoření*. Praha: Academia, 2002.

Vácha, M. *Místo, na kterém stojíšje posvátná země*. Brno: Cesta, 2008.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Antonín Dolák, Ph.D.

Katedra společenských věd

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpáchr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

PAVEL VICHLENDÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 12. 4. 2013

Vichlenda

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá vztahem křesťanství a ekologické etiky. Podrobně rozebírá biblickou zprávu o stvoření světa, která je pro tuto tematiku stěžejním textem. Dále se věnuje srovnání současných pojetí ekologické etiky s křesťanskými hodnotami. Na několika příkladech křesťanských světců pak sleduje postoj křesťanstva k ekologické problematice v minulosti, krátkou ukázkou současných církevních dokumentů demonstruje vztah katolické a protestantských církví k ekologii dnes. Dané téma se snaží sledovat s perspektivy sociální pedagogiky, které je věnována samostatná kapitola. Nakonec shrnuje a hodnotí závěry, k nimž dospěla: Přestože ekologická otázka nestojí v centru křesťanské zvěsti, křesťanství, pokud je pojato v celém kontextu své duchovnosti, má v sobě nezanedbatelný ekologický potenciál. S jeho využitím může pomoci i sociální pedagogika.

Klíčová slova: ekologie, etika, ekologická etika, křesťanství, Bible, hodnoty, život, příroda, životní prostředí, výchova, sociální pedagogika, stvoření, Stvořitel, antropocentrismus, biocentrismus

ABSTRACT

This bachelor's thesis discusses the relation between Christianity and environmental ethics. It examines in detail the biblical account of the world's creation, as the fundamental text for this topic area. Then it follows Christianity's stance towards environmental issues in the past, illustrated by the examples of several Christian saints. Short excerpts from current Church documents are used to demonstrate how Catholic and Protestant churches relate to environmentalism today. The thesis seeks to address the issue at hand from the perspective of social pedagogy, to which a separate chapter is devoted. Finally, conclusions are drawn, summarized and evaluated: While the question of the environment is not central to the Christian message, Christianity, if understood in the whole context of its spirituality, contains a considerable ecological potential, and social pedagogy can help to put this potential into action.

Keywords: ecology, ethics, environmental ethics, Christianity, Bible, values, life, nature, environment, education, social pedagogy, creation, Creator, anthropocentrism, biocentrism

Motto

„Náboženství Kristovo se mělo projevovat nejen láskou k Otci, nýbrž i obdivem k polním rostlinám a účastí s osudem vrabce.“

Emanuel Rádl

„Dnešní společnost nenajde řešení ekologického problému, jestliže vážně nepřehodnotí svůj způsob života.“

Jan Pavel II

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Mgr. Antonínu Dolákovi, PhD. za mimořádně cennou metodickou pomoc při zpracovávání této bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

.....

OBSAH

ÚVOD	9
1 VYMEZENÍ POJMŮ	11
1.1 CO JE KŘESŤANSTVÍ.....	11
1.2 CO JE EKOLOGIE	13
1.3 CO JE ETIKA.....	14
1.4 CO JE EKOLOGICKÁ ETIKA	14
2 ZPRÁVY O STVOŘENÍ	16
2.1 PRVNÍ ZPRÁVA O STVOŘENÍ.....	16
2.2 DRUHÁ ZPRÁVA O STVOŘENÍ	20
2.3 EKOLOGICKÉ ASPEKTY BIBLICKÝCH ZPRÁV O STVOŘENÍ.....	21
2.3.1 Desakralizace přírody – příčina jejího drancování?.....	22
2.3.2 Příkaz k naplnění země – příčina přelidnění?	22
2.3.3 Příkaz k panování člověka – křesťanský antropocentrismus?	24
2.4 SHRNUŤI.....	27
3 SOUČASNÉ EKOLOGICKÉ MYŠLENÍ A BIBLE	30
3.1 ETIKA BÁZNĚ BOŽÍ	30
3.1.1 Exkurz: Příroda jako teofanie (zjevení Boha).....	32
3.2 ETIKA VZNEŠENÉHO LIDSTVÍ	33
3.3 ETIKA ÚCTY K ŽIVOTU.....	34
3.4 ETIKA ZEMĚ	38
3.5 ETIKA ZÁCHRANNÉHO ČLUNU	40
3.6 SHRNUŤI.....	41
4 DALŠÍ BIBLICKÁ MÍSTA, VZTAHUJÍCÍ SE K EKOLOGII	42
4.1 PŘIKÁZÁNÍ MOJŽÍŠOVA ZÁKONA.....	42
4.2 PROROCI A SPISY	43
4.3 JEŽÍŠ A PŘÍRODNÍ PROSTŘEDÍ.....	43
4.4 SHRNUŤI.....	44
5 EKOLOGICKÁ ETIKA V KŘESŤANSKÉ TRADICI – KŘESŤANSKÉ ZELENE DĚDICTVÍ	45
6 DOKUMENTY KŘESŤANSKÝCH CÍRKVÍ, ZABÝVAJÍCÍ SE EKOLOGICKÝMI OTÁZKAMI	51
6.1 DOKUMENTY KATOLICKÉ CÍRKVE	51
6.1.1 Katechismus katolické církve	51
6.1.2 Dokumenty druhého vatikánského koncilu.....	52
6.1.3 Dokumenty Jana Pavla II.	54
6.2 DOKUMENTY PROTESTANTSÝCH CÍRKVÍ	56
6.2.1 Evangelikální deklarace péče o stvoření	56
6.2.2 Prohlášení konventu Ústeckého seniorátu českobratrské církve evangelické k neutěšené situaci životního prostředí v severozápadních Čechách	57

6.3	SHRnutí.....	58
7	KŘEŠŤANSTVÍ, EKOLOGICKÁ ETIKA A SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA.....	59
	ZÁVĚR	64
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	68
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	72

ÚVOD

Téma ekologické krize patří k frekventovaným tématům dnešní doby. Slýcháme často a z různých stran o znečištění ovzduší, vody a půdy, o ozónových dírách, skleníkových plynech, o mizení dalších a dalších rostlinných a živočišných druhů. Specialisté různých oborů hledají řešení neutěšené situace.

Nechybějí ani hlasy, které vidí v současné ekologické krizi především krizi morálních hodnot, tudíž problém etický. Ty pak obracejí svou pozornost také k filosofii a náboženství. Pro některé jsou inspirací především náboženské systémy východu, jiné upozorňují na ekologicko-etický potenciál u nás tradičního křesťanství.

Tato bakalářská práce má být pokusem o srovnání současných proudů ekologického myšlení a hodnot, které proklamuje křesťanství. Jako stěžejní pramen tohoto srovnání zde používám Bibli, která je posvátnou knihou a základem vírouky i etiky všech odnoží křesťanstva. Protože samo téma je velmi obsáhlé a převážně teoretické, bylo po dohodě s vedoucím práce jeho zpracování oproti původnímu zadání omezeno pouze na část teoretickou.

V první kapitole stručně vymezuji základní pojmy, související s danou problematikou. V kapitole druhé se pak zabývám podrobnějším rozbořem stěžejních biblických pasáží, souvisejících s ekologickou tematikou. Třetí kapitola je věnována vlastnímu srovnání současných proudů ekologicko-etického myšlení s ekologicko-etickými názory, obsaženými v Bibli. Kapitola čtvrtá má dokreslit biblický pohled na ekologickou problematiku. Pátá kapitola je malým exkursem do dějin křesťanství. Kapitola šestá pak přináší ukázky katolických i protestantských církevních dokumentů, které se k ekologickým otázkám vyjadřují. Poslední sedmá kapitola sleduje vztah mezi ekologickou etikou, křesťanstvím a sociální pedagogikou a nastiňuje možnosti využití specifík sociální pedagogiky k výchově ekologické i k výchově etické, zahrnující křesťanské hodnoty.

Vztahem ekologické etiky a křesťanství se již zabývali mnozí autoři. Nejznámějším je americký historik Lynn White, který již v druhé polovině šedesátých let zformuloval kon-

traverzní tvrzení, že příčiny současné ekologické krize je třeba hledat v základních principech židovsko-křesťanské tradice.¹

Dnes jsou mnozí odborníci v posuzování křesťanství shovívavější a vztah mezi křesťany a ekology, jakož i jejich možnou spoluprací, vidí velmi optimisticky. Jiní jsou však zdrženlivější a realisticky poukazují na dosud existující protiklady v pojetí dané problematiky. Například česká socioložka Hana Librova píše: „...*Ale abych spoluprací mezi „zelenými“ a křesťany či jejich církvemi neidealizovala: Propast mezi oběma přístupy ke světu není zdaleka překonána... Křesťanům v cestě k ekologům brání jejich zorný úhel, který až doposud zahrnoval ve vidění pozemského světa pouze lidské bližní. Pozornost věnovaná přírodě byla dlouho podezřelá z pohanství a viněna z panteismu. Pomineme-li výjimky a vyjádříme-li se vyhrcočně: příroda křesťany nezajímala a navzdory naléhavosti ekologických řešení dosud dost nezajímá.*“² Je tento postřeh pravdivý? Je všeobecně platný? Je tato interpretace křesťanského pojetí ekologické etiky jediná možná? Tato bakalářská práce má naznačit jednu z možných odpovědí na tyto a podobné otázky.

---

¹ Srov. Lužný D., Papoušek, D. Náboženství a ekologický problém. Brno: CERM, Akademické nakladatelství, 1994, str. 3

² Librova, H. Pestří a zelení. Brno: Hnutí DUHA, 1994, str. 37

1 VYMEZENÍ POJMŮ

1.1 Co je křesťanství

Křesťanství patří spolu s judaismem a islámem do velké rodiny tzv. abrahámovských náboženství.³ Ač se tato tři náboženství mohou jevit na první pohled značně rozdílná, mají všechna své kořeny v jedné části světa a vycházejí ze společného základu. Tímto společným základem je monoteismus, což je víra v jednoho Boha, který je Stvořitel a o své dílo pečuje. Židovské náboženství (judaismus), zvláště jeho raná forma, zde bývá většinou vnímán jako jakýsi základ, zbývající dvě (křesťanství a islám) jako jeho deriváty.

Slovo „křesťan“ je odvozeno od slova „Kristus“, které je českou verzí řeckého slova „Christos“, což v překladu znamená „Pomazaný“. Tento titul (hebrejsky Mesiáš) je v prorockých knihách židovského náboženství dáván zaslíbenému zachránci, který má pod Božím vedením osvobodit svůj národ z područí utlačovatelů a dovést jej i celé lidstvo k blažené budoucnosti v Božím království.

Na přelomu našeho letopočtu poznali někteří židé tohoto zaslíbeného zachránce v Ježíši z Nazareta, kterého lze z určitého hlediska považovat za zakladatele nového náboženství – křesťanství. Že byl Ježíš, stejně jako Buddha či Mohamed, postavou historickou a nikoli mýtickou, na tom se dnes shodne většina moderních historiků. O jeho životě a působení však víme poměrně málo. V soudobých mimokřesťanských pramenech existuje jen několik stručných zmínek. Jsme tak do značné míry odkázáni na prameny křesťanské, z nichž jsou nejvýznamnější čtyři evangelia (radostné zprávy) a sice Matoušovo, Markovo, Lukášovo a Janovo. Ta popisují Ježíšův život, učení, zázraky, smrt a zmrtvýchvstání. Podobně jako v judaismu knihy Mojžíšovy, stala se právě ona základem specificky křesťanské části svatých Písem, tzv. Nového zákona, který spolu s židovskými Písmy (Starým zákonem) tvoří posvátnou knihu křesťanství – Bibli. Ježíšovo učení sice vychází z tradičního židovského pojetí monoteismu, je však revoluční svým požadavkem absolutní a bezpodmínečné lásky, ze které není vyloučen nikdo, dokonce ani nepřátelé.

Ježíšovi následníci tvořili zpočátku pouze nepatrnou sektu uvnitř židovství. Jeho poselství bylo většinou národa i jeho náboženskými představiteli odmítnuto. Záhy se však začalo

---

³ Náboženství můžeme zjednodušeně definovat jako vztah člověka k tomu, co ho převyšuje. Srov. Self, D. Encyklopedie světových náboženství. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, str. 4

šířit mezi ostatní národy tehdejšího Římského impéria. Přes počáteční pronásledování ze strany státu si toto nové náboženství získávalo stále větší respekt, který vyvrcholil jeho legalizací Milánským ediktem císaře Konstantina r. 313 po Kr. Během několika desetiletí (r. 380) se pak stalo státním náboženstvím Římské říše.

To mu umožnilo další prudký rozvoj uvnitř i navenek. Křesťanství je konfrontováno s antickou filosofií, kterou zčásti odmítá, zčásti však do sebe absorbuje. Začínají se konat první koncily (všeobecné sněmy), které stanoví závazná dogmata i způsob života křesťanské církve. Po rozpadu Římského impéria přijímají křesťanství barbarské národy, které nově osídlují Evropu. Křesťanství se tak stává základem kultury, vzdělanosti a myšlení středověké Evropy.

Jeho stále vzrůstající vliv ho však nedokázal uchránit od vnitřních sporů a roztržek. Již v 5. stol. po Kr. se od říšské církve z důvodů věroučných sporů oddělují některé místní církve na Východě, které dnes známe jako církve orientální (monofyzitské nebo nestoriánské). V roce 1054 pak dochází k tzv. velkému schizmatu (rozdělení) mezi západní (římskokatolickou) církví a východními (pravoslavnými) církvemi, které přetrvává dodnes.

Počátkem novověku přicházejí uvnitř západní, římskokatolické církve ke slovu hlasy, volající po nápravě (reformě) církevního života i učení. V křesťanstvu vzniká nový proud, reformované křesťanství neboli protestantismus. Jeho základním poselstvím je návrat křesťanů k biblickému učení a praxi. Odmítá autoritu papeže, církevní tradici, uctívání svatých, honosné obřady a světské panování církve. Jeho tři hlavní proudy (luterství, kalvinismus, anglikánství) se postupem času štěpí na velké množství odnoží a denominací (např. metodismus, baptismus, adventismus, pentekostalismus a další).

V moderní a postmoderní době je křesťanství vystaveno stále sílícímu tlaku sekularizace a ateismu. Důvodem jsou často i nové poznatky, především v oblasti přírodních a společenských věd. Učení církví je konfrontováno s těmito poznatky a mnohé církve přehodnocují své postoje a hledají způsob, jak předat své poselství člověku dnešní doby.

Zatímco se tradičně křesťanská Evropa stává stále více sekulární a ateistickou, křesťanství se dál masově šíří v zemích třetího světa, především v Africe. Dnes je nejvíce rozšířeným

náboženstvím na světě a hlásí se k němu přes dvě miliardy lidí, což je více než třetina obyvatel planety.⁴

1.2 Co je ekologie

Etymologicky odvozujeme slovo ekologie od slova oikos, které v řečtině znamená dům, v přeneseném významu pak okolí či prostředí.

Běžně se setkáváme s pojmem ekologie ve dvojitým smyslu. V původním pojetí je to jedna z biologických věd, která zkoumá vztahy mezi živými organismy a jejich vnějším prostředím, ať už je to prostředí neživé či to jsou ostatní živé organismy téhož nebo jiného druhu. Častěji však bývá pojem ekologie používán ve druhém smyslu, a sice obecně jako vztah člověka k přírodě či úzeji jako ochrana životního (respektive přírodního) prostředí. Toto pojetí se prakticky překrývá s environmentalismem, což je myšlenkový proud, který se soustřeďuje na aspekty životního prostředí.

Ekologii jako vědu poprvé vymezil v roce 1869 německý biolog E. H. Haeckel. Z podstaty této vědní disciplíny je zřejmé, že se jedná o vědu interdisciplinární, která hojně využívá poznatků ostatních přírodních věd, zvláště chemie, fyziky, matematiky, ale i věd společenských, zejména sociologie, ekonomiky, politologie a filosofie.⁵

Ekologické obory lze dělit buďto dle problémů, které zkoumají (ekologie obecná, speciální), nebo podle charakteru prostředí (ekologie moře, lesa), či podle organismů, jimiž se zabývají (ekologie rostlin, živočichů, mikroorganismů). V poslední době nabývá na významu zejména ekologie aplikovaná, která uplatňuje teoretické poznatky ekologie při řešení konkrétní problémů v určité oblasti.

Dnes v souvislosti s globální ekologickou krizí význam ekologie neobyčejně vzrůstá, ať už se jedná o ekologii jako vědní disciplínu či o ekologii ve smyslu ochrany životního prostředí. Stále více se rozvíjí ekologické vědomí a ekologická etika, sílí ekologické hnutí a ekologický aktivismus, vznikají ekologicky orientované politické strany.

---

⁴ Srov. Winter, D. ABC křesťanství. Praha: ČBS, 2010, str. 120

⁵ Srov. Vodáková, A., Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník (I. svazek). Praha: Karolinum, 1996, str. 239

1.3 Co je etika

Slovo etika pochází z řeckého éthos, které znamená mrav či zvyklost. Velký sociologický slovník ji definuje jako „*filosofickou disciplínu nebo učení o odpovědném jednání uvnitř lidského spolubytí.*“⁶ Někdy bývá definována šířeji jako „*teorie morálky, filosofická disciplína, zabývající se mravními jevy v nejširším slova smyslu, usilující především o vzájemné promítnutí základního stanoviska toho kterého filosofického směru k základním mravním postojům a problémům lidského života, zejména o posouzení lidských úkonů z hlediska svědomí.*“⁷

Naopak Aristoteles ve svém rozdělení filosofie řadí etiku mezi filosofii praktickou, která postihuje oblast lidského jednání. Descartes přirovnává filosofii ke stromu, jehož kořenem je metafyzika, kmenem fyzika, větvemi z něho vycházejícími pak všechny ostatní vědy, z nichž tři jsou přední: medicína, mechanika a etika. Podle I. Kanta dává etika odpověď na otázku „Co mám konat, aby to bylo dobré?“⁸

M. Vácha k vyjádření podstaty etiky používá názorného příkladu, kdy lidský život přirovnává k malířskému plátnu, každý lidský skutek a každé lidské slovo pak k tahu štětcem. Smyslem etiky pak je, aby byl výsledný obraz krásný. Etika je tedy nejpraktičtější ze všech věd. Je to umění žít.⁹

1.4 Co je ekologická etika

Podle Velkého sociologického slovníku je ekologická etika (též etika životního prostředí) *oblast bádání na pomezí filosofie, respektive etiky a ekologie, jehož předmětem je mravní vztah člověka k přírodě.*¹⁰

Hlavním tématem ekologické etiky jsou tedy morální hodnoty a jednání člověka, ovlivňující ochranu životního prostředí, zejména přírody.

Podnět ke vzniku ekologické etiky dala současná ekologická krize, která odhaluje, že blahobyť, kterému se současná euroamerická společnost těší, je z velké části vykupován stále

---

⁶ Vodáková, A., Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník (I. svazek). Praha: Karolinum, 1996, str. 269

⁷ Vodáková, A., Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník (I. svazek). Praha: Karolinum, 1996, str. 269

⁸ Srov. Radvan, E. Úvod do filosofie a etiky. Brno: IMS, 2011, str. 136

⁹ Srov. Vácha, M. Místo, na němž stojíš, je posvátná země. Brno: Cesta, 2008, str. 9

¹⁰ Vodáková, A., Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník (I. svazek). Praha: Karolinum, 1996, str. 271

se zvyšující devastací naší planety. Tato společnost žije na úkor stability životního prostředí, na úkor ostatních rostlinných a živočišných druhů, a tím pádem i na úkor příštích generací. Ekologická krize začíná být vnímána jako krize hodnot, jako krize morální.

Za zakladatele ekologické etiky bývá považován Aldo Leopold, který požadoval, aby předmět etiky byl rozšířen tak, aby zahrnoval nejen člověka a společnost, ale též živočichy, rostliny a veškeré přírodní prostředí.¹¹

M. Vácha mluví o pomyslném kruhu, do kterého postavil člověk sám sebe a ostatní bytosti, kterým přiřadil důstojnost. Tento kruh úcty se během dějin různě rozšiřoval. Někdy byli z kruhu vyloučeni všichni lidé s rozdílnou barvou pleti, jindy byli vně lidé příliš mladí nebo ještě nenarození. Jindy pak byl kruh narýsován mezi člověkem a živou přírodou, na kterou se pak pohlíželo toliko jako na předmět prodeje, spotřeby a drancování. Současná ekologická etika má za to, že nic není mimo kruh, živá i neživá příroda je hodna úcty.¹²

Dnes si ekologická etika klade dvě základní otázky: 1. Je pro ekologickou etiku přijatelný antropocentrismus, tedy přesvědčení, že zdrojem všech hodnot je člověk a že přírodní prostředí má pouze hodnotu instrumentální? 2. Je ekologická etika etickou disciplínou, v níž jsou již hotové etické principy bez zásadnějších změn aplikovány na vztah člověka k přírodnímu prostředí, nebo máme ekologickou etiku chápat jako oblast hledání nových etických a filosofických principů?¹³

Právě to je důvodem, proč se ekologická etika obrací k dějinám filosofie a proč se zabývá také náboženstvím. Snaží se totiž zjistit, jaké podněty mohou přinášet pro vypracování jejich základů a pro konkretizaci jejich zásad. Z tohoto důvodu věnuje pozornost také křesťanství.

---

¹¹ Srov. Vodáková, A., Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník (I. svazek). Praha: Karolinum, 1996, str. 271

¹² Srov. Vácha, M. Místo, na němž stojíš, je posvátná země. Brno: Cesta, 2008, str. 5

¹³ Srov. Vodáková, A., Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník (I. svazek). Praha: Karolinum, 1996, str. 271

2 ZPRÁVY O STVOŘENÍ

Stěžejní text, ze kterého bych chtěl při svém uvažování o křesťanské ekologické etice vycházet, jsou dvě zprávy o stvoření světa, které jsou zaznamenány v první kapitole biblické knihy Genesis. Nauka o stvoření je jedním ze základních věroučných paradigmat nejen judaismu a islámu, ale i všech křesťanských církví. Právě z ní by měl vycházet vztah věřícího křesťana ke všemu okolnímu světu i k sobě samému. Právě ona v sobě nese odpovědi víry na otázky, co je, odkud se vzala a k čemu směřuje příroda, jaký je její účel a cíl, kdo je člověk a jaké je jeho postavení v přírodě. Tedy na otázky filosofické, teologické, etické a ekologické. Od těchto zpráv o stvoření se pak odvíjejí všechny další biblické výpovědi na toto téma. Jistě není náhodou, že právě těmito zprávami celá Bible začíná.

2.1 První zpráva o stvoření

Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi. Země však byla pustá a prázdná, nad hlubinou byla tma a Boží duch se vznášel nad vodami. A Bůh řekl: „Bud' světlo!“ A bylo světlo. Bůh viděl, že světlo je dobré, a oddělil světlo od tmy. Bůh nazval světlo dnem a tmou nocí. Nastal večer, nastalo jitro – den první.

A Bůh řekl: „Ať je obloha uprostřed vod, ať odděluje jedny vody od druhých!“ Bůh udělal oblohu a oddělil vody pod oblohou od vod nad oblohou. A stalo se tak. Oblohu nazval Bůh nebem. Nastal večer, nastalo jitro – den druhý.

A Bůh řekl: „Ať se shromáždí vody, které jsou pod nebem, na jedno místo a ukáže se souš!“ A stalo se tak. Bůh nazval souš zemí a shromážděné vody nazval moři. Bůh viděl, že je to dobré. Bůh řekl: „Ať vydá země zeleň, rostliny tvořící semena a ovocné stromy, které plodí na zemi ovoce nejrůznějšího druhu s jádry uvnitř!“ A stalo se tak. Země vydala zeleň, rostliny nejrůznějších druhů tvořící semena, a stromy nejrůznějšího druhu, které přinášejí ovoce s jádry uvnitř. A Bůh viděl, že je to dobré. Nastal večer, nastalo jitro – den třetí. A Bůh řekl: „Ať jsou světla na nebeské obloze, aby oddělovala den od noci a byla jako znamení; ať označují období, dny a roky. Ta světla ať jsou na nebeské obloze a osvětlují zemi!“ A stalo se tak. Bůh udělal dvě velká světla: světlo větší, aby vládlo dni, a světlo menší, aby vládlo noci, a hvězdy. Bůh je umístil na nebeskou oblohu, aby osvětlovala zemi, vládla dni a noci a oddělovala světlo od tmy. A Bůh viděl, že je to dobré. Nastal večer, nastalo jitro – den čtvrtý. A Bůh řekl: „Ať se voda hemží živými tvory a ptáci ať poletují nad zemí na nebeské obloze!“ Bůh stvořil velká vodní zvířata a všechny hbité tvory nejrůznějších

druhů, jimiž se hemží voda, a všechny okřídlené tvory nejrůznějších druhů. A Bůh viděl, že je to dobré. Bůh jim požehnal slovy: „Plodte a množte se a naplňte vody v mořích a ptáci ať se množí na zemi!“ Nastal večer, nastalo jitro – den pátý.

A Bůh řekl: „Ať vydá země živé tvory různého druhu: krotká zvířata, drobné živočichy a divokou zvěř nejrůznějšího druhu.“ A stalo se tak. Bůh udělal různé druhy divoké zvěře a krotkých zvířat a všechny drobné pozemské živočichy. A Bůh viděl, že je to dobré.

A Bůh řekl: „Učiňme člověka ke svému obrazu, podle naší podoby. Ať vládne nad mořskými rybami, nad nebeskými ptáky, nad krotkými zvířaty a nad celou zemí i nade všemi drobnými živočichy, kteří se pohybují po zemi.“ Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, k obrazu Božímu ho stvořil; stvořil je jako muže a ženu. Bůh jim požehnal slovy: „Plodte a množte se, naplňte zemi a podmaňte si ji! Vládněte nad mořskými rybami, nad nebeskými ptáky i nade všemi živými tvory, kteří se pohybují po zemi.“

Bůh dále řekl: „Hle, k jídlu vám dávám na celé zemi všechny rostliny tvořící semena a všechny stromy, které plodí ovoce uvnitř s jádrem. Též veškeré divoké zvěři, všem nebeským ptákům, všemu, co se pohybuje po zemi a má v sobě dech života, dávám za pokrm všechny zelené rostliny.“ A stalo se tak. Bůh viděl všechno, co udělal, a hle – bylo to velmi dobré. Nastal večer, nastalo jitro – den šestý.¹⁴

Tato v pořadí první zpráva o stvoření, která je ovšem chronologicky mladší, je součástí z tzv. Kněžského kodexu a pochází z doby babylonského zajetí, tudíž z let 538–540 př. Kr. Text, který se hojně používal v liturgii jeruzalémského chrámu, je třeba vnímat především jako chvalozpěv na Boha Stvořitele.¹⁵ To do značné míry vysvětluje jeho hymnický charakter, který je dán pravidelným opakováním veršů, seřazených do struktury šesti úseků, symbolizujících šest dnů stvoření.

V tomto uspořádání do šestidenního cyklu však nelze ani přehlédnout výrazný teologicko-morální akcent, vyjadřující požadavek zachování čtvrtého přikázání Mojžíšova Desatera.

„Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočínutí Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žád-

---

¹⁴ Pentateuch. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, str. 35–39

¹⁵ Srov. Läpple, A. Úvod do Starého zákona. Praha: ČKCH 1972, str. 32. Podobným chvalozpěvem na Boha Stvořitele je také Žalm 136

nou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera, ani tvůj otrok a tvá otrokyně, ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý“ (Ex 20, 8-11).¹⁶

Pravděpodobně právě z tohoto důvodu je zde Boží dílo rozděleno do šesti dní, k nimž přistupuje den sedmý jako den odpočinku. Autor tak „*spojuje Boží konání s lidskou prací a současně ukazuje tvůrčí spojení mezi Bohem a člověkem.*“¹⁷ To je vlastním záměrem vyprávění o stvoření v šesti dnech, nikoli prostý časový údaj, který by vyjadřoval délku období, během něhož vznikala Země a život na ní.

Základní teologickou myšlenkou, která je vyjádřena již v prvním verši „*na počátku stvořil Bůh nebe a zemi*“ je idea svrchovaného Boha, který je tu dřív než veškeré stvoření, je od něj absolutně odlišný a zcela na něm nezávislý. „*Než se hory zrodily, než vznikl svět a země, od věků na věky jsi, ty, Bože*“ (Ž 90,2).¹⁸

Tato myšlenka výrazně odlišuje víru Izraele od náboženských představ okolních národů. Pro ně neexistoval Bůh, který by byl dříve než vše ostatní. I samotní bohové povstali z odvěkého chaosu dávné prahmoty, i oni vznikli z již existujících elementů. Tyto národy věřili, že nebe a země, slunce a měsíc jsou božstva, hrozivá, mocná a nevyzpytatelná, která je třeba si naklonit.¹⁹

Na druhou stranu autorovi textu zřejmě ještě není známá myšlenka, se kterou se později setkáváme v mladších knihách Starého zákona: „*...pohlédni k nebi i na zemi, na všechno, co je zde vidět, a věz, že to Bůh udělal ne z toho, co bylo*“ (2 Mak 7,28).²⁰

Toto *creatio ex nihilo* (stvoření z ničeho), které má významné místo v pozdější křesťanské teologii, je pro starověkého Izraelce těžko představitelné. Proto zde mluví o ztvárnění něčeho beztvarého, chaotického, temného. Teprve Božím zásahem se svět stává místem, na němž je možný život. Otázky po věčnosti hmoty první kapitola Genese nezná.²¹

---

¹⁶ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 81 SZ

¹⁷ Ziótkowski, Z. Nejtěžší stránky Bible, Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, s. 124

¹⁸ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 532 SZ

¹⁹ Srov. Mýty staré Mezopotámie. Praha: Odeon 1977

²⁰ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 997 SZ

²¹ Srov. Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 1 SZ., poznámka pod čarou b

Právě tato „*nicota, prázdnota, stejně jako chaotické nepořádky byly, jsou a budou pro všechno stvoření neustálým nebezpečím, před ním však Stvořitel prozíravě chrání.*“²²

Zde má svůj původ myšlenka, ve které se judaismus i pozdější křesťanství rozchází s ideou tzv. deismu, podle nějž Bůh dal sice světu vzniknout, ale dále se o něj již nestará. Naproti tomu židé i křesťané věří, že Bůh svět stvořil, udržuje a řídí.²³

Text pak lze dále dělit do dvou trojskupin, z nichž první (verše 1–13) můžeme označit jako *dílo oddělení*, naproti tomu druhou (verše 14–31) jako *dílo naplnění*. Obě skupiny pak mají mezi sebou vnitřní vztah.

V prvních třech dnech tedy Bůh odděluje světlo od tmy, vody nad oblohou od vod pod oblohou, oceán od pevniny. Oddělením světla od tmy začíná střídání dne a noci, začíná plynout čas. Proto „*byl večer a bylo jitro, den první*“. Obloha pak je symbolem Božího sídla a jeho svrchované moci,²⁴ zatímco oddělením země připravuje místo pro lidi.²⁵

V dalších dvou dnech pak Bůh umísťuje na oblohu světla, ze země dává vzejít rostlinám, vody i souš naplňuje živočichy. Ty pak Bůh zahrnuje zvláštním požehnáním – mají plodit a rozmnožovat se a tak zajistit pokračování druhů. Vidí, že je to dobré.

Dílo stvoření dosahuje vrcholu šestého dne. Tehdy je stvořen člověk. Vyprávění, doposud poměrně přesně strukturované, tu najednou dostává jinou, poněkud vznešenější formu.

„*Vyprávění o stvoření prvního člověka nezačíná prostě Božím rozkazem jako u stvoření jiných věcí. Geneze nás vede hlouběji, až do středu Stvořitelovy myšlenky, do přemítání, uvažování a plánování věčného Tvůrce... Stvoření člověka leželo Bohu v srdci daleko hlouběji než stvoření ostatní přírody.*“²⁶

Člověk je zde jaksi promyšlen, plánován, diskutován. Jeho zvláštní důstojnost je ovšem dána především tím, že je stvořen výslovně jako Boží obraz podle Boží podoby.²⁷

Později se křesťanští teologové shodnou na tom, že touto podobou není podobnost tělesná, poněvadž Bůh tělo nemá, nýbrž spočívá v nesmrtelné, rozumové duši, kterou je vybaven ze

---

²² Bič, M. aj. Výklady ke Starému zákonu. Praha: Kalich, 1991, str. 19

²³ Srov. Katolický katechismus. Praha: ČKCH, 1986, str. 17

²⁴ Srov. Dt 33, 26

²⁵ Srov. Ž 115, 16

²⁶ Želivan, P. Věda a Bible o původu světa. Řím: Křesťanská akademie, 1966, str. 56–57.

²⁷ Srov. Gn 1,27

všeho tvorstva jedině člověk a kterou se od něj výrazně liší. I jemu se spolu s ostatními živými tvory dostává požehnání spolu s příkazem rozmnožování. Pouze však jemu jedinému je dáno privilegium: „*podmaňte ji (zemi) a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nad vším živým, co se na zemi hýbe*“ (Gn 1,28).²⁸

Tím vším se člověk značně odlišuje od ostatního živého i neživého stvoření.

Vyprávění pak pokračuje poukazem na Boží příkaz o potravě pro člověka i ostatní živočichy. Touto potravou pak mají být výhradně rostliny. Člověku ani zvířatům není dovoleno za účelem potravy zabíjet ostatní živé tvory. To navozuje představu prvotní harmonie stvoření, prosté jakéhokoliv násilí. Člověk si smí ostatní živočichy podmaňovat, může nad nimi vládnout, nesmí je však zabíjet. Jeho panství nad nimi tak není neomezené, neboť i on je nadále podřízen Stvořiteli a jeho příkazům.

Celá první zpráva o stvořitelském díle pak končí jeho chválou. Po každém úseku stvoření, který je zde vyjádřen uplynutím dne, Bůh vždy znovu garantuje, že to co stvořil, je dobré. Na konci stvořitelského díla pak „*Bůh viděl, že všechno, co učinil, je velmi dobré*“ (Gn 1,31).²⁹

Toto zdánlivě prosté konstatování dodává celému biblickému příběhu o stvoření slavnostní gloriolu a činí jej neodmyslitelnou součástí křesťanské radostné zvěsti.

2.2 Druhá zpráva o stvoření

Na rozdíl od zprávy první, která je básnickým, hluboce symbolickým, teologickým a kosmologickým dílem, je druhá zpráva o stvoření (Gn 2,4-24) příběhem spíše prozaickým, s výraznými mytologickými rysy. Jedná se o zápis pravděpodobně ještě ústně tradovaného vyprávění, které se v definitivní formě ustálilo v 9. st. př. Kr. Text je součástí pramene, nazvaného *Jahvista*, neboť Bůh je zde nazýván osobním jménem Jahve (nahrazovaným českým Hospodin). Nejen toto osobní jméno, ale i další antropomorfní znaky, jimiž se zde Bůh vyznačuje, ukazují na starší původ, než u zprávy první.

---

²⁸ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 22 SZ

²⁹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 22 SZ

I zde je země na počátku pustá a prázdná, „*neboť Hospodin Bůh nezavlažoval zemi deštěm, a nebylo člověka, který by zemi obdělával*“ (Gn 2,5).³⁰ Proto Bůh nejdříve tvoří člověka z prachu země a vdechuje mu v *chřtípí dech života*. Tímto mimořádným Božím zásahem, který v sobě nese prvky až jakési intimity, se člověk stává „*živou duší*“. Poté pro něj vysazuje zahradu s rozličnými stromy, mezi nimiž je i strom života a strom poznání dobra a zla. Do této zahrady Bůh člověka uvádí, „*aby ji obdělával a střežil*“. Když vidí, že „*není dobré, aby člověk byl sám,*“ rozhodne se učinit mu „*pomoc jemu rovnou*“. Proto „*vytvořil ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo*“ a „*přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo i všechnu polní zvěř*“. Když se pak pro člověka nenajde žádná pomoc jemu rovná, opět Bůh mimořádně zasahuje a tvoří ženu.³¹

Obě zprávy o stvoření, i když jsou co do výrazových prostředků velmi rozdílné, přesto podávají shodnou teologickou výpověď.

Obě představují jediného Boha, jehož původ je od počátku, jako Stvořitele a svrchovaného Pána všeho tvorstva.

Obě vidí okolní svět jako dobré Boží stvoření.

Obě zdůrazňují mimořádné a jedinečné postavení člověka v řádu stvoření a jeho, i když ne absolutní, panství nad ostatními tvory.

Obě se tak staly základem židovského a později křesťanského chápání přírody a místa člověka v ní.

2.3 Ekologické aspekty biblických zpráv o stvoření

Jak jsem již uvedl, tyto dvě biblické zprávy o stvoření mohou být základem křesťanského pojetí přístupu k životnímu prostředí. Najdou se však hlasy, které právě v nich vidí základ postoje neekologického, který právě v rámci křesťanství po staletí ovlivňoval evropské myšlení a významně se podílel na vzniku současné ekologické krize. Upozorňují právě na několik sporných momentů, které by mohly být vykládány jako zdroj smýšlení ekologii nepřátelského.

---

³⁰ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 23 SZ

³¹ Srov. Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 23 SZ

2.3.1 Desakralizace přírody – příčina jejího drancování?

Jak jsem se již zmínil, žil starověký Izrael obklopen národy, které považovaly přírodu za božskou. Nejen nebesa a země, slunce a měsíc, ale i zvířata a rostliny byly nezdědka zobrazovány jako bohové a často byly považovány za posvátné. To navozuje představu úcty a respektu.

Někdy se setkáváme se značně zidealizovanou, romantickou představou severoamerických indiánů a jiných přírodních národů, které žily v dokonalém, harmonickém souladu s Matkou Zemí. Pro mnohého moderního evropského člověka jsou tak vzorem ekologicky smýšlejících a žijících lidí a jejich animistická či panteistická víra pak dokonale ekologickým náboženstvím.

Při hlubším pohledu do jejich historie se však setkáváme s realitou, která si v mnohém nezadá s problematičtějšími kapitolami dějin starověkého Izraele či středověkého křesťanstva. I zde se totiž objevuje bezmezná krutost, drastické náboženské rituály a bezohledné kořistnictví.

Při vší úctě k těmto národům i k jejich náboženstvím si nelze nepřipustit myšlenku, zda toto zbožštění přírody nebylo víc než úctou motivováno strachem z ní, a zda k němu pak zpětně, víc než k úctě, nevedlo.

Naproti tomu náboženství Izraele se svojí představou jediného svrchovaného Boha, které se odmítalo klanět přírodním živlům, ještě nemuselo s sebou nutně přinášet postoj neúcty.

Náboženské uctívání a úcta není totéž. V opačném případě bychom museli např. i většinu dnešních ekologů, kteří nevyznávají animismus, panteismus či jiné přírodní náboženství označit za smýšlející neekologicky, což je absurdní.

„Odbožštění“ přírody, které nacházíme na prvních stránkách Bible, však zdaleka neznamená ztrátu náboženského rozměru ve vztahu k přírodě. Naopak, setkáváme se zde s postojem, který říká, že příroda sice není bohem, přesto si jí však máme vážít právě proto, že vyšla od Boha. Namísto náboženského uctívání se zde setkáváme s nábožensky motivovanou úctou.

2.3.2 Příkaz k naplnění země – příčina přelidnění?

Jedním s nejzávažnějších a nejožehavějších ekologických problémů dneška je problém přelidnění naší planety. Dokument *Our Common Future* (Naše společná budoucnost) říká: „*Otázky spojené s populací – otázky populačního tlaku, populace a lidských práv – a*

*spojení mezi těmito vztažnými problémy a chudobou, životním prostředím a rozvojem se ukázaly být nejobtížnější z problémů, s nimiž jsme museli zápasit.*³²

V důsledku prudkého růstu populace dochází k drastickému vyčerpávání přírodních zdrojů, k ohrožování životního prostoru ostatních živočichů a závažnému znečišťování životního prostředí.

Právě biblický příkaz v Genezi „*plodte a množte se a naplňte zemi*“ (Gn 1, 27a)³³ může být považován za jedem z ideologických zdrojů této neutěšené situace. Když se svět zalidnil, nebylo křesťanstvo, od svého počátku formováno touto ideou plození, připraveno nové situaci čelit a zřejmě si neuvědomovalo ani její závažnost. Edward Hyams píše již počátkem padesátých let:

*„Přemnoží-li se lidé v závislosti na velikosti společnosti, následky mohou být hrozné: nejprve může dojít k zničení půdní rovnováhy, poté, jako důsledek, ke zničení úrodnosti půdy, a protože se jedná o základ života na dané půdě, veškerý život s ní spojený vyhyne a nakonec zahyne také lidské společenství.“*³⁴

Zdá se, že nauka mnohých křesťanských církví, především církve římskokatolické, týkající se manželství, interrupce, antikoncepce, eutanázie a dalších bioetických otázek přispívá k prohlubování této populační krize. Křesťanské církve jakoby nebyly dosud schopny pružně reagovat na vzniklou situaci. Římskokatoličtí snoubenci slibují před oltářem, že ve svém manželství přijmou ochotně „*od Pána Boha děti*“.³⁵ Tento slib je dodnes, nebrání-li tomu věk či jiná závažná překážka, podmínkou platně uzavřeného církevního manželství.³⁶

Křesťanská spiritualita byla po celá staletí silně inspirována spiritualitou mnišskou, která vyzdvihovala celibátní stav a jediné ospravedlnění lidské sexuality viděla právě v naplňování Božího příkazu plození.

V poslední době však pod vlivem společenských věd procházejí postoje církví přece jen jakousi změnou. Druhý vatikánský koncil za aktivního přispění pozorovatelů z jiných

---

³² Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 63

³³ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 22 SZ

³⁴ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 53

³⁵ Římský rituál. Svatební obřady. Druhé vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 25

³⁶ Kodex kanonického práva. Praha: Zvon, 1994, str. 493, kán. 1119

církvi uznal za cíl manželství vedle zachování druhu také osobní vztah: „*Manželství ovšem nebylo ustanoveno jen kvůli plazení; ale už sama povaha nerozlučného svazku mezi osobami a prospěch dětí vyžadují, aby se spořádaně projevovala, rozvíjela a zrála i vzájemná láska mezi manžely. Proto, i když chybí často tak žádané potomstvo, manželství jako pospolitost a společenství celého života trvá a zachovává si svou hodnotu a nerozlučnost.*“³⁷

Od doby Druhého vatikánského koncilu si stále větší počet křesťanů uvědomuje krizi životního prostředí a omezenost zdrojů planety Země. Příkaz z knihy Genesis „*plodte a množte se*“ je nyní chápán v rámci svého dějinného kontextu, což byl kontext „prázdného světa“. Teologie manželství a populace však musí odpovídat dnešní skutečnosti hustě zalidněného světa. Jak píše Robert Goodland, hlavní environmentalista Světové banky:

„*Pracujeme se systémem „prázdného světa“ nebo ekonomiky, jež byla vytvořena v době, kdy svět byl v podstatě bez lidí, vzduch a voda byly čisté, lesů a půdy byla hojnost. Tato idylická epocha je pryč.*“³⁸

Boží příkaz „*plodte a množte se*“, spojený s požehnáním, lze chápat jako vyjádření Boží vůle pro život na této planetě. Bůh chce zemi naplnit životem. Bůh chce život. Bůh životu žehná, říká mu své ano. Přemnožení populace by naopak mohlo znamenat ohrožení života na zemi. Není tedy Boží vůlí, naopak, je s ní v přímém rozporu.

2.3.3 Příkaz k panování člověka – křesťanský antropocentrismus?

„... *podmaňte ji (zemi) a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe*“ (Gn 1,27b).³⁹

Tento biblický verš bývá někdy považován za základní zdroj křesťanského antropocentrismu, a to především ve vztahu k životnímu prostředí. Jistě, výrazné antropocentrické aspekty v obou zprávách o stvoření nelze přehlédnout. Přesto se odvažují konstatovat, že tento biblický antropocentrismus není absolutní. I když je stvoření člověka popisováno poněkud odlišně, má s ostatním stvořením mnoho shodných rysů.

---

³⁷ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 226

³⁸ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 57

³⁹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 22 SZ

Již samotný fakt, že člověk je stejně jako vše ostatní „pouze“ stvořen, není Bohem zrozen či zplozen, je Božím synem pouze jako jeho tvor, tedy v přeneseném, alegorickém slova smyslu, z něj dělá pouze jakéhosi „staršího bratra“ ostatních tvorů, nikoli však nějakého boha či poloboha, který by byl ontologicky nadřazen všemu ostatnímu stvoření. Člověk se od zbývajících tvorů liší spíše kvantitativně, nikoliv kvalitativně. Boží požehnání, které se dostává člověku, se dostává také všem ostatním živočichům.⁴⁰ I oni jsou, stejně jako on, vytvořeni „ze země.“⁴¹ I jim je, tak jako člověku, dána tatáž potrava.⁴²

Projdeme-li pak další místa v Bibli, vidíme, že mnohá z nich antropocentrismus dále korigují. Tak např. po potopě uzavírá Bůh smlouvu nejen s lidmi, ale se všemi živočichy:

„Bůh řekl Noemu a jeho synům: „Hle, já ustanovuji svou smlouvu s vámi a s vaším potomstvem, i s každým živým tvorem, který je s vámi, s ptactvem, s dobytkem i s veškerou zemskou zvěří, která je s vámi, se všemi, kdo vyšli z archy, včetně zemské zvěře“ (Gn 9,8-10).⁴³

Žalm 104 líčí harmonické soužití zvířat a lidí, kdy každý druh od Boha Stvořitele obdržel jemu příslušný životní prostor a potřebnou potravu. Člověk zde není žádnou výjimkou. On, stejně jako zvířata, stromy a samotná země jsou Hospodinem „syceni“:

„Prameny vysíláš do potoků, které mezi horami se vinou. Napájejí veškerou zvěř polní, divocí osli tu hasí žízeň. Při nich přebývá nebeské ptactvo, ozývá se v ratolestech. Ze svých síní zavlažuješ hory, země se sytí ovocem tvého díla. Dáváš růst travě pro dobytek, i rostlinám, aby je pěstoval člověk... Hospodinovy stromy se sytí vláhou, libanonské cedry, které on zasadil. A tam hnízdí ptactvo, na cypřiších má domov čáp. Horské štíty patří kozorožcům, skaliska jsou útočištěm pro damany... Jak nesčetná jsou tvá díla, Hospodine! Všechno jsi učinil moudře: země je plná tvých tvorů. Tu je veliké a širé moře: hemží se v něm nespočetných živočichů malých i velkých, plují po něm lodě. Vytvořil jsi livjátana, aby v něm dováděl. A to vše s nadějí vzhlíží k tobě, že jim dáš v pravý čas pokrm: rozdáváš jim a oni si berou, otvíráš ruku a nasytí se dobrým. (Ž 104, 10-28).⁴⁴

Podobné myšlenky nacházíme také v ostatních žalmech:

---

⁴⁰ Srov. Gn 1,22 a Gn 1,28

⁴¹ Srov. Gn 2,7 a Gn 2,19

⁴² Srov. Gn 1,29 a Gn 1,30

⁴³ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 28 SZ

⁴⁴ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 543 SZ

„Dobrotivý je Hospodin ke všem a soucit má se všemi svými tvory“ (Ž 145,9).⁴⁵

„Tvá spravedlnost je jak Boží hory, tvé rozsudky jsou jak mořská hlubina, pomáháš lidem i zvířatům, Hospodine“ (Ž 36,7).⁴⁶

Také biblická kniha Kazatel vidí mezi člověkem a zvířaty více podobnosti než rozdílnosti:

„Vždyť úděl synů lidských i úděl zvířat je stejný. Jedni jako druzí umírají, jejich duch je stejný, člověk nemá žádnou přednost před zvířaty... Vše spěje k jednomu místu, vše vzniklo z prachu a vše se v prach navrácí. Kdo ví, zda duch lidských synů vstoupá vzhůru a duch zvířat sestupuje dolů k zemi?“ (Kaz 3,19-21)⁴⁷

Snad nejsilněji proti nadřazenosti člověka mluví v Bibli kniha Job ve své 38. a 39. kapitole:

„Kde jsi byl, když jsem zakládal zemi? Pověz, víš-li něco rozumného o tom. Víš, kdo stanovil její rozměry, kdo nad ní natáhl měřící šňůru? Do čeho jsou zapuštěny její podstavce, kdo kladl její úhelný kámen?... Pozvedneš svůj hlas k oblaku, aby tě přikryla spousta vod? Posíláš snad pro blesky, aby ti řekli „Tu jsme“? ... Kdo dal ibisovi moudrost a kohoutovi rozum? ... Můžeš ulovit pro lva kořist a uspokojit lačnost lvíčat? ... Znáš čas vrhu skalních kozorožců? Opatrovals laň, když rodí? ... Řídí se snad sokol tvým rozumem, když vzlétne, rozprostře křídla k jihu? Což se na tvůj rozkaz vznese orel, aby si vysoko udělal hnízdo?“ (Job 38, 4-6; 34-36; 39,1; 26-27).⁴⁸

Tyto biblické verše mají člověka vést k tomu, aby si s pokorou uvědomil, že v žádném případě není on absolutním pánem nad přírodou. Člověk není s to přírodu ani plně pochopit, proniknout do jejích tajemství, natož pak ji řídit či ovládat. I on je pouhým tvorem.

Ba právě naopak, právě tváří v tvář velikosti a kráse přírody, která je Božím stvořením, si s pokorou uvědomuje svou nepatrnost a malost: „Vidím tvá nebesa, dílo tvých prstů, měsíce a hvězdy, jež jsi tam upevnil: Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš?“ (Ž 8,4-5).⁴⁹

---

⁴⁵ Denní modlitba církve II. Vatikán: 1988, str. 930

⁴⁶ Denní modlitba církve II. Vatikán: 1988, str. 620

⁴⁷ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 612 SZ

⁴⁸ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 443–444 SZ

⁴⁹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 453 SZ

Biblický příkaz k podmanění a nadvládě je tedy nutno chápat jako relativní. Christoph Uehlinger říká:

„Schopnost lidí vládnout, která je dána jejich stvořeností k Božímu obrazu, se v Gn 1 orientuje jen na ne-lidské okolí (země a zvířata). Jen nad nimi lidstvo vládne, a to jen proto, aby nebylo vydáno jejich násilí. Tato moc slouží výhradně k zabezpečení životního prostoru a potravy a je tedy namířena na živobytí.“⁵⁰

2.4 Shrnutí

Jak jsme viděli v předchozím textu, biblické verše o stvoření se dají interpretovat různě. Ostatně jako celá Bible. Můžeme v ní najít verše podporující otrokářství, rasismus, xenofobii, homofobii, náboženskou nesnášenlivost a svaté války, stejně jako příkaz k nadvládě nad přírodou a k jejímu bezohlednému drancování.

To, že byla Bible v minulosti takto vykládána, ještě neznamena, že je tato interpretace správná či jediná možná.

I když je pro věřícího křesťana Bible Božím slovem, nesmí zapomínat, že je přece jen sepsána lidmi, v určitém časovém, dějinném, společenském a kulturním kontextu, jehož stopy nepochybně nese.

Zároveň však obsahuje poselství, které je nadčasové. Ve světle tohoto poselství, nebo jinými slovy, v kontextu celé Bible, s ohledem na její stěžejní myšlenky, je třeba Bibli číst a interpretovat.

Evangelický teolog Heller k tomu říká: *„Někteří lidé říkají: To zpusťování země zavinili především křesťané, když se chovali podle biblického příkazu „Panujte“. Takový výklad situace je pak vede k tomu, aby se odřekli křesťanství ... Ale k tomu je třeba říci, že Bible za to nemůže, protože takoví křesťané ji vykládali špatně. Dá se prokázat, ovšem poměrně složitým rozbořem hebrejských výrazů, užitých v oné vazbě, že její původní a základní význam míří stejným směrem jako druhé přikázání – nečinit si modly z ničeho zemského či nebeského. Podle Bible má člověk za úkol čelit nárokům kohokoli a čehokoli na božství a vše mocí Božího slova podmaňovat Bohu a stavět do jeho služby. Ale to je něco docela*

---

⁵⁰ Uehlinger, Ch. Křik země? In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 45

jiného než stavět Boží tvory do své služby takovým svémocným způsobem, až je z toho spoušť. Krátce a dobře, východiskem pro ekologický pohled nad Bibli nám musí být něco docela jiného, pozitivního. A to je Boží požehnání těm, kdo se mají plodit a množit a naplnit zemi i vody moře (Gn 1, 20-28). Bůh tu chce život. To je základní záměr stvoření. A kdo život ničí, staví se proti Boží vůli a ztrácí požehnání. To je třeba říct úvodem velice ostře a zřetelně. Bůh tu chce život ve všech jeho podobách, které stvořil, a také ve všech dimenzích – šířce, výšce i hloubce. V kvantitě i kvalitě, tedy v délce života i v hloubce, kvalitě života. Život úplný, nezmrzačený, nedeformovaný žádnou svévolí.“⁵¹

Biblické zprávy o stvoření nám dávají základní nástin křesťanského pojetí ekologie, které bychom si mohli shrnout do následujících bodů:

1. Veškeré stvoření je dobré. Vše, co nás obklopuje, a co nevytvořil člověk, pochází z Boží ruky. Jako takové je hodno respektu, úcty a ochrany. Příroda jakožto Boží stvoření má hodnotu sama v sobě, nikoliv pouze ve své užitečnosti pro člověka.

2. Úcta ke stvoření je nedílnou součástí úcty ke Stvořiteli, protože „*kdo má rád otce, ten má rád i jeho dítě*“ (1 Jan 5, 1b).⁵² Jako taková má své nezastupitelné místo v křesťanském náboženství.

3. Člověk má v řádu stvoření jedinečné postavení. Je to postavení správce, ochránce, „staršího bratra“ či dokonce jakéhosi spoluúčastníka nebo spolutvůrce. To předpokládá velkou zodpovědnost za toto stvoření a zároveň vylučuje jakékoliv kořistnictví, drancování či pouhou lhostejnost.

Tak jako jiná biblická místa, můžou být i zprávy o stvoření chápány také jinak. Kdo chce, může v nich vidět důkaz absolutní nadřazenosti člověka nad ostatním stvořením a z něj plynoucí povolení k bezbřehému využívání a vykořisťování. Bohužel, i tímto směrem se kdysi ubíralo smýšlení některých křesťanů. Rád bych doufal, že tento postoj je dnes, alespoň v teoretické rovině, již záležitostí minulosti. Rád bych doufal, že se dnes většina křesťanů shoduje s Robertem Murrayem, který píše: „*Když je biblické učení o Božím stvoření a našem místě v něm správně pochopeno, věřím, že k nám volá: „Jsi tvor vedle všeho ostat-*

---

⁵¹ Heller, J. Z bible o ekologii. In Evangelický kalendář LXXVI. Praha: Kalich, 1995, str. 54-55.

⁵² Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 229 NZ

ního ve vesmíru, nemáš žádné právo kořistit či ničit, nýbrž jsi vůči všemu zavázán povinností pod vládou Boha, jemuž jsi odpovědný.“⁵³

---

⁵³ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 49

3 SOUČASNÉ EKOLOGICKÉ MYŠLENÍ A BIBLE

Erazim Kohák ve své knize *Zelená svatozář* uvádí pět základních vzorců, s nimiž se potýká současné ekologické myšlení. Nazývá je etika bázně boží, etika vznešeného lidství, etika úcty k životu, etika Země a etika záchranného člunu.⁵⁴ V následující části bych chtěl srovnat tyto vzorce současné ekologické etiky s ekologickými názory, jež jsou naznačeny v Bibli.

3.1 Etika bázně boží

Toto pojetí ekologické etiky vychází z předpokladu, že jednou z hlavních příčin současné ekologické krize a ekologii nepřátelského postoje vůbec je představa, že v centru veškerého dění stojí člověk, že právě od něho se odvozuje veškerá hodnota bytí a příroda je tu pouze proto, aby mu sloužila. Tedy jakýsi nezdravý, extrémní antropocentrismus.

Zadíváme-li se do dějin, pak zjistíme, že takový postoj nemohl být člověku vlastní od počátku. Raný člověk, sběrač, lovec, pastevec a zemědělec nemohl mít přílišné iluze o své nadřazenosti a důležitosti. Naopak, byl na přírodě zcela závislý a tuto závislost si musel bytostně uvědomovat. Jeho způsob života, při němž mu právě příroda poskytovala prakticky všechno, co k životu potřeboval, a zároveň ho na každém kroku tisícery způsoby ohrožovala, se mu musela jevit jako všemocná, nevyzpytatelná, vzbuzující nesmírný respekt a posvátnou úctu. Téměř pravidelně se pak stávala předmětem náboženského uctívání. Jako taková pak z principu nemohla být vystavena bezohlednému drancování a kořistnictví.

Mnozí dnešní ekologové volají po návratu k tomuto postoji, i když nemusí mít nutně rysy klasické náboženské víry. To, oč zde kráčí, není Bůh či božstvo ve smyslu teologickém, ale právě onen rozměr přesažnosti, transcendence přírody, který může být vnímán až jako posvátný. Tento postoj bývá někdy označován jako teocentrismus, neboť do středu všeho smyslu a vší hodnoty staví Boha (řecky Theos). Přitom to nutně nemusí být bůh v osobním pojetí (některá světová náboženství ani toto pojetí boha neznají), ale právě ona dimenze posvátna, kterou přírodě přiznáváme. Posláním člověka pak je žít v souladu s řádem a rytmem přírody.

---

⁵⁴ Srov. Kohák, E. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, str. 65-104

Za teocentrické myslitele bychom mohli považovat například polsko-amerického katolického filosofa Henryka Skolimowského, či jezuitského kněze a vědce Pierra Teilharda de Chardina, stejně jako mnohé tzv. hlubinné ekology, kteří zcela odmítají tradičně pojaté náboženství a uctívají Zemi, matku Gaiu.

Podle Skolimowského se právě v ekologických hodnotách odrážejí odvěké hodnoty náboženské. Má za to, že teprve zásadní změna přístupu, který postaví do středu zájmu úctu k Bohu a k jeho stvoření, může přispět k řešení problémů lidského sobectví a chamtivosti, jehož důsledkem je současná ekologická krize.

Na první pohled by se mohlo zdát, že tyto názory jsou zcela v intencích křesťanství a jsou s ním naprosto slučitelné. Při bližším zkoumání však zjistíme, že skutečnost není tak jednoznačná.

Právě křesťanství bývá vytýkáno, že svým důsledným monoteismem a svým pojetím osobního, přírodě transcendentního Boha, přispělo k onomu „odposvátnění“, desakralizaci přírody, se kterým se setkáváme dnes. Biblické zprávy o stvoření poukazují jednoznačně na jediného Boha, který není ani přírodou ani její součástí, naopak, je přírodě transcendentní, neskonale jí převyšuje. On jediný je Pánem a Stvořitelem, který tvoří z ničeho, pouhou svou mocí, nikoliv v dialogu s přírodou, jak to popisují mýty jiných národů. Co je však skutečným smyslem tohoto biblického vyprávění? Jde tu opravdu o popření úcty k přírodě?

Prakticky všechny národy starověkého orientu považovaly přírodu za božstvo. Toto pojetí bylo s vírou Izraele naprosto neslučitelné. Pro něj je jediným Bohem Jahve. On sám dává bytí přírodě. Příroda zde není bohem. I ona je poddána Stvořiteli. To jí zbavuje její všemohoucnosti a nevyzpytatelnosti, člověka pak strachu z ní. To však nutně neznamená ztrátu úcty. Náboženské uctívání a úcta není totéž. Toto „odbožštění“ přírody, s kterým se setkáváme na prvních stránkách Bible, zdaleka neznamená ztrátu náboženského rozměru ve vztahu k přírodě. Naopak, nacházíme zde postoj, který nám říká, že příroda sice bohem není, přesto si jí však máme vážit právě proto, že od Boha vyšla. Namísto náboženského uctívání přírody se tak zde setkáváme s nábožensky motivovanou úctou k přírodě.⁵⁵ Ta dle mého názoru plně odpovídá myšlenkám ekologického teocentrismu.

---

⁵⁵ Srov. výše, kap. 2.3.1

3.1.1 Exkurz: Příroda jako teofanie (zjevení Boha)

Příroda podle Bible však nejenže má v Bohu svůj původ, ale přímo na Boha ukazuje. Bůh, který je lidskými smysly nepostižitelný, se lidstvu zjevuje skrze přírodu. V její kráse, rozmanitosti, pestrosti a dokonalosti tak člověk může zahlédnout Boží všemohoucnost, moudrost a dobrotu. Příroda se tak stává Božím viditelným obrazem, jeho zjevením (teofanií).

Jedna z nejvýznamnějších postav raného křesťanství, největší z misionářů nové víry a první z křesťanských teologů, jemuž vděčí kniha Nového zákona za podstatnou část svého textu, Ježíšův apoštol Pavel z Tarzu, se tu a tam ve svých listech (epištolách) rovněž vyjadřuje k tématům, která by mohla být pojímána jako ekologická. Jedním z nich je právě smysl a účel přírody.

V souladu s židovsko-křesťanskou tradicí vychází z biblické nauky o stvoření. Nespokojuje se však s prostým konstatováním, nýbrž podrobuje tuto biblickou zvěst teologické reflexi a ptá se po smyslu stvoření. Ten nachází ve zjištění, že skrze stvoření se projevuje sám Bůh ve své dobrotě a moci a stává se tak lidem poznatelným. Toto tvrzení pak v pozdějších dobách, zvláště ve středověku, dále rozvíjí celá řada křesťanských teologů a myslitelů, především Tomáš Aquinský, který ho zařazuje mezi důkazy Boží existence a staví na něm svou ideu poznatelnosti Boha pouhým rozumem. Apoštol Pavel v listě Římanům píše:

„Jeho věčnou moc a božství, které jsou neviditelné, lze totiž od stvoření světa vidět, když lidé přemýšlejí o jeho díle, takže nemají výmluvu“ (Řím 1,20).⁵⁶

Tato myšlenka však není ani v Bibli něčím zcela novým. Už ve starozákonní knize Job můžeme číst:

„Avšak dobytka se zeptej, poučí tě, nebeského ptactva, ono ti to poví, poučí tě i křoviska země, mořské ryby vyprávět ti budou. Kdo z nich všech by nevěděl, že ruka Hospodinova to učinila, a že v jeho ruce je život všeho, co žije“ (Job 12, 7-9).⁵⁷

Také žalmista ví, že *„Nebesa vypravují o Boží slávě, obloha hovoří o díle jeho rukou“ (Ž 19, 2).⁵⁸*

---

⁵⁶ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 145 NZ

⁵⁷ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 426 SZ

⁵⁸ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 462 SZ

Poněkud sofistikovaněji vyjadřují tutéž myšlenku pozdější sapienciální knihy Starého zákona:

„Vskutku nicotní jsou od přírody všichni lidé, kterým nebylo dáno znát Boha. Ze všeho dobrého, co mají před očima, nedokázali poznat toho, který je a z pohledu na dílo nerozpoznali Tvůrce. Ale oheň, vítr nebo rychlý mrak, hvězdný kruh, dravé vodstvo nebo nebeská světla považovali za světovládné bohy. Jestliže uneseni jejich krásou je pokládali za bohy, tím spíše měli poznat, oč lepší je jejich Pán, neboť on, té krásy Prapůvodce, vše stvořil. Jestliže žasli nad jejich mocí a působením, měli z nich pochopit, oč mocnější je ten, kdo je uspořádal. Neboť z velikosti a krásy tvorů může být srovnáním poznán Původce jejich bytí.“ (Md 13, 1-5)⁵⁹

Ve všech těchto biblických textech je příroda představována jako něco vznešeného a krásného. Přesto, že jí nemůžeme přiznat Božské atributy, je nepochybně hodna úcty. Ta spočívá mimo jiné i v tom, že v sobě odráží cosi božského a stává se tak pro lidi výpovědí o Bohu. Právě v tomto bodě vidím nejsilnější proekologický argument křesťanství.

3.2 Etika vznešeného lidství

Předchozí ekologicko-etický směr se jeví na prvním místě jako kritika antropocentrismu. Právě však křesťanství bývá považováno za jeden ze zdrojů tohoto pojetí světa a přírody. Za základní zdroj křesťanského antropocentrismu, který se projevuje ve vztahu k přírodě, bývá považován Boží příkaz k podmanění přírody a vládě nad ní, který je zaznamenán v biblické knize Genesis:

„podmaňte ji (zemi) a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe“ (Gn 1,27b).⁶⁰

Důkladnějšímu rozboru biblického antropocentrismu jsem se věnoval v jedné z předchozích částí.⁶¹ Nyní bych se chtěl zmínit o jeho etickém rozměru.

Výjimečné postavení, jehož se člověku mezi ostatními tvory dostalo, není podle Bible samoučelné, nýbrž má za cíl službu Božímu stvoření. Původně totiž *„nebylo na zemi ještě žádné polní křovisko, ani nevzcházela žádná polní bylina, neboť Hospodin Bůh nezavlažo-*

---

⁵⁹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 901 SZ

⁶⁰ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 22 SZ

⁶¹ Kap. 2.3.3

val zemi deštěm, a nebylo člověka, který by zemi obdělával“⁶². Proto Bůh stvořil člověka a postavil ho do zahrady Eden (symbol Země), aby ji „obdělával a střežil“ (Gn 2,15)⁶³. Člověk je tedy „zahradníkem“, správcem, pastýřem stvoření. Jeho úkolem je zodpovědná a láskyplná péče o něj. Úkolem, z něhož bude jednou skládat účty Stvořiteli, svrchovanému Pánu. Drancování, kořistnictví či jakýkoliv panský postoj k přírodě, je v přímém rozporu s tímto jeho posláním. Člověk je člověkem od toho, aby byl svému mimolidskému okolí prospěšný.

Tato myšlenka zcela odpovídá ekologicko-etickému postoji, který Erazim Kohák nazývá etikou vznešeného lidství.⁶⁴ Tento postoj zdůrazňuje, že ničení Země je důsledkem krátkozrakého egoismu, který v posledku není v zájmu ani člověka, ani lidského druhu. Když už nemá být příroda chráněna pro dobro jí samotné, tak alespoň pro dobro člověka. Navíc antropocentrismus neznamena jen jednat v zájmu člověka, ale podřídít své jednání kategoriím typicky lidským, tedy morálním. „*Zatímco vlk se řídí jen pudem a není schopen jednat pro dobro člověka, člověk se řídí morálním zákonem a je schopen jednat pro dobro vlka.*“⁶⁵ To, co je typické jak pro zastánce etiky ušlechtilého lidství, tak pro biblickou zvěst, není egoistické postavení člověka do středu, ale přesvědčení, že teprve s člověkem vstupuje do světa altruismus, tedy schopnost vědomě přijmout zájem všeho tvorstva za zájem vlastní.

3.3 Etika úcty k životu

Další z ekologicko-etických postojů, charakteristický úctou k veškerému životu, bývá nazýván biocentrismus. Biocentrismus můžeme charakterizovat jako přesvědčení, že život sám o sobě, život jako takový, všechn život, má svůj smysl a svou hodnotu a je hodn úcty a ochrany. Tento názor jako ucelený filosofický systém vytvořil německý lékař, hudebník a protestantský teolog Albert Schweitzer (1875-1965).

Schweitzer se po úspěšné dráze varhaníka a teologa v Evropě rozhodl v polovině života odejít do Afriky a věnovat se tam lékařské péči o domorodé obyvatele. Nešlo mu v první řadě o ochranu přírody, jejíhož ohrožení si snad ani nebyl vědom, ale prostě o to konat

---

⁶² Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 23 SZ

⁶³ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 23 SZ

⁶⁴ Srov. Kohák, E. Zelená svatozář. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, str. 71

⁶⁵ Kohák, E. Zelená svatozář. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, str. 77

v životě dobro a nekonat zlo. Tento přístup pak formuloval systematicky jako etiku úcty k životu. V jedné své knize popisuje zážitek, který ho přivedl k formulaci tohoto pojmu:

*„Při západu slunce třetího dne, u vesnice Igendia, jsme pluli podél ostrova ve středu široké řeky. Na písčném břehu po levé straně čtyři hroši s mláďaty se kolébali naším směrem. V tu chvíli, v únavě a v depresi, mě jako blesk osvítila slova „úcta k životu“. Pokud vím, ta slova jsem nikdy neslyšel ani nečetl. Byl jsem si okamžitě vědom, že v sobě nesla řešení problému, který mě trápil. Došlo mi, že hodnotový systém, který by se zabýval jen našimi vztahy k ostatním lidem, by byl neúplný a tak by postrádal sílu dobroty. Jen úctou k životu můžeme ustavit duševní a humánní vztah jak k lidem, tak ke všem živým tvorům na dosah. Jen tak se vyhneme ubližování druhým a v mezích svých schopností jim půjdeme na pomoc, kdykoliv nás potřebují“.*⁶⁶

Ve své etice Schweitzer podrobuje kritice Descartovo východisko *cogito ergo sum* (myslím, tedy jsem). Podle něj není prvotní vědomí, že myslím, ale že jsem život, který chce žít a že kolem mě je rovněž život, který chce žít. Mezi námi není podstatný rozdíl, život je jenom jeden. Vše živé prožívá radost ze života a hrůzu ze smrti a bolesti. To je to, co nás se vším živým spojuje. Proto máme veškerému životu prokazovat úctu jako svému vlastnímu. Život je třeba milovat a chránit, nelze ho zraňovat a ničit. To, co lidé vždy uznávali v obecné etice mezilidských vztahů, je třeba rozšířit na veškerý život jako takový. Dobrý člověk si váží všeho života, veškerého bytí. Nestačí však jen soucit, je nutná také aktivní pomoc. Schweitzer neřeší otázku, zda je daný objekt hoden pomoci nebo zda svým úsilím změní svět. Důležité je pouze to, že konám dobro. Tomu odpovídá v ekologických kruzích známé podobenství o člověku, který odnáší k moři hvězdice, které za odlivu uvízly v písku. Na dotaz, zda to, co dělá, má smysl, když další tisíce zůstanou uvězněny na souši, ukáže na tu, kterou právě odnáší, a odpoví: „Pro tuto ano.“ Nevadí ani, že nedokážu vyřešit filosofický problém zla. Stačí, když zlo překonávám tím, že konám dobro.

Etika úcty k životu, která se stala později základem biocentrismu, operuje se dvěma základními pojmy, jimiž jsou *dobro živého tvora* a jeho *vlastní hodnota*. Pro každého živočicha znamená dobro žít svůj život tak, jak to odpovídá jeho druhu. Nezáleží na tom, zda si je toho vědom, či nikoli.

---

⁶⁶ Citováno dle Kohák, E. Zelená svatozář. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, str. 86

O druhém pojmu – hodnotě o sobě, říká Erazim Kohák: „Každý zastánce zvířat musí opětovně čelit otázce: čemu je takový bobr dobrý? Snad nejpádnější odpověď by byla otázkou: čemu jste dobrý vy? Připadá nám samozřejmé, že člověk nemusí být dobrý k ničemu, že má hodnotu o sobě, hodnotu sobě vlastní. To však platí o všech bytostech, nejen o lidech. Formálně vzato, jen proto, že chce žít, protože se dovede radovat a hrozí se utrpení a zániku, je život každé bytosti dobrem pro ni samou, a tudíž dobrem zcela nezávisle na čemkoli jiném. Zcela bez ohledu na naše sympatie či antipatie, všechno, co žije, má své vlastní dobro, dobro o sobě – a zasluhuje si úctu.“⁶⁷ Americký filosof Paul Taylor pak uvádí čtyři teze, kterými charakterizuje biocentrický postoj ke světu.

První tezí je, že lidé jsou rovnoprávními členy společenství všech bytostí. Člověk má stejné právo na život na zemi jako kterýkoliv jiný živočišný druh, ovšem ne právo přednostní. Jsme sice poněkud odlišný živočišný druh, přece však jen jsme živočišný druh. Na scéně života jsme poměrně pozdní příchozí a přísluší nám skromnost.

Druhá teze tvrdí, že Země je soustavou vzájemných závislostí. Vše, co děláme, má své globální souvislosti a nějakým způsobem ovlivňuje vše ostatní. Život je jeden celek a nic není lhostejné.

Třetí teze vyžaduje uznání, že každá bytost na Zemi má svou hodnotu svým pouhým bytím, prostě proto, že je. Existence žádné bytosti nemusí být ospravedlňována, každá má svůj vlastní smysl.

Z těchto tří tezí plyne teze čtvrtá jako logický závěr, že představa o nadřazenosti člověka je neudržitelná. Erazim Kohák nazývá tuto představu lidským rasismem a srovnává ji s nacistickými teoriemi, jako byly *Herrenvolk* a *Herrenmoral*: „Mezi různými bytostmi jsou rozdíly v rychlosti, citlivosti čichu, v síle svalů či v inteligenci, avšak to jsou skutečně jen odlišnosti, ne známky nadřazenosti či podřazenosti. Pokud bychom měli vůbec hovořit o nadřazenosti, muselo by to být podle zásluh: kdo víc či méně přispívá dobru všeho života, kdo se nejvíce zasloužil o dlouhodobou udržitelnost souladu všeho života na této zemi jako celku. Do takové soutěže bych se sám jako člověk nerad hlásil.“⁶⁸

---

⁶⁷ Kohák, E. Zelená svatozář. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, str. 89

⁶⁸ Kohák, E., Zelená svatozář, SLON, Praha 1998, str. 91

Tento biocentrický postoj není biblickému učení něčím cizím. V Bibli nacházíme pasáže, které znějí velmi „biocentricky“.

„Miluješ všechno, co je, a neošklivíš si nic z toho, co jsi učinil, vždyť bys ani nemohl připravit něco, co bys měl v nenávisti. A jak by mohlo cokoli trvat, kdybys to nechtěl, anebo být zachováno, kdybys to nepovolal k bytí? Šetříš všechno, protože to je tvé, Panovníku, který miluješ život“ (Mdr 11,24-26).⁶⁹

„Vždyť Bůh smrt neučinil, ani se netěší ze zahynutí živých; stvořil totiž všechno, aby to bylo, čemu dal na světě vzniknout, určil ke spáse, není v tom smrtící jed; podsvětí nebude kralovat nad zemí“ (Mdr 1,13-14).⁷⁰

Život sám, bez ohledu na užitečnost pro člověka, má svoji hodnotu. Bůh ve své dobrotě vše stvořil nejen pro člověka, ale především proto, *aby to bylo*. Stvoření má tedy hodnotu samo v sobě, ne pouze ve vztahu k člověku. Příčinou i důvodem jeho bytí je jen a pouze Boží láska k němu. Bůh pak je ten, *kteřý miluje život*. Ne pouze lidský život, ale jak plyne z kontextu, veškerý život.

V biblické knize Daniel, v její deuterokanonické verzi, nacházíme poetickou pasáž nazvanou Chvalozpěv tří mládenců v ohnivé peci. Zázračně vysvobození mládenci v něm vyzývají všechno stvoření, aby spolu s nimi chválilo Boha:

Dobrořečte Hospodinu, všechna jeho díla, velebte a vyvyšujte ho navěky. Dobrořečte Hospodinu, nebesa, velebte a vyvyšujte ho navěky... Dobrořeč Hospodinu, země, veleb a vyvyšuj ho navěky. Dobrořeč Hospodinu, hory a pahorky, velebte a vyvyšujte ho navěky. Dobrořeč Hospodinu, vše, co roste na zemi, veleb a vyvyšuj ho navěky. Dobrořečte Hospodinu, moře a řeky, velebte a vyvyšujte ho navěky. Dobrořečte Hospodinu, prameny vod, velebte a vyvyšujte ho navěky. Dobrořečte Hospodinu, netvoří a vše, co se hýbe ve vodách, velebte a vyvyšujte ho navěky. Dobrořeč Hospodinu, všechno nebeské ptactvo, veleb a vyvyšuj ho navěky. Dobrořečte Hospodinu, všechna zvířata divoká i krotká, velebte a vyvyšujte ho navěky. Dobrořečte Hospodinu, synové lidští, velebte a vyvyšujte ho navěky...“ (Da 3,57-82).⁷¹

---

⁶⁹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 899 SZ

⁷⁰ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 891 SZ

⁷¹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 961 SZ

Stvoření zde chválí a velebí Boha už jen tím, že existuje. Není už to samo o sobě legitimním důvodem jeho existence a dostatečným důkazem jeho hodnoty? Člověk zde není něčím výjimečným. I on svým bytím, svou existencí, svým životem, vzdává Tvůrci chválu, tak jako vše ostatní.

3.4 Etika Země

Etika Země je vlastně svým způsobem biocentrismus dovedený do krajnosti. Nejedná se už jen o úctu k životu jako takovému, nýbrž o úctu k samotným jeho předpokladům, k podmínkám jeho udržitelnosti.

Pojem „etika Země“ pochází z díla jednoho z největších ekologických myslitelů minulého století, amerického vysokoškolského učitele ochránářské ekologie Aldo Leopolda. Ve svém díle *Zápisník z okresu Sand* použil obrat *myslet jako hora*, který se pak stal velmi oblíbeným v hlubinné ekologii. Vypráví zde příběh, kdy zabil vlčici i s mláďaty. Vlci tehdy platili za škodnou. Na této hoře se je podařilo zcela vyhubit. V důsledku jejich vyhubení pak došlo k přemnožení spárkaté zvěře a expanzi ovčích stád, která zanedlouho horu vypásla. Časté deště následně odplavily zeminu. Za několik let po vyhubení vlků se z hory stala skalnatá pustina. Z hlediska srnce je vlk škodná. Z hlediska lesa je srnec škodná. Z hlediska hory je škodné to, co narušuje rovnováhu života. Ekolog by měl tedy myslet jako hora. Sám Leopold to v „*Etice Země*“⁷² shrnuje slovy: „*Správné je to, co přispívá k zachování integrity, stability a krásy celého společenství života. Nesprávné je všechno, co vede k opaku.*“⁷³

Tuto etiku bychom mohli nazvat ekocentrickou. Oproti biocentrické etice, která je spíše individualistická, neboť bere ohled především na jedince, je etika Země jednoznačně holistická, tedy za základní skutečnost považuje celek a význam částí odvozuje z něj.

Najdeme podobné stanovisko v Bibli? I zde nacházíme pasáže, kdy se Země chová jako živá bytost. Nařiká a křičí, když je s ní zle zacházeno a raduje se, když toto zlé zacházení pomine.

---

⁷² „Etika země“ je náčrt studie pro OSN, knižně vyšla jako závěrečná část knihy: Leopold, A. *A Sand County Almanach*. New York: Oxford University Press, 1949. Český překlad dostupný v: Kohák a kol., *Závod s časem*. Praha: Torst, 1996, str. 35–50

⁷³ Citováno dle Kohák, E. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, str. 93

„Jestliže má půda proti mně křičela a její brázdy přitom plakaly, jestliže jsem její sílu spotřeboval bez placení a její vlastníky odbýval, ať místo pšenice vzejde trní, místo ječmene býlí“ (Job 31,38-40).⁷⁴

„V míru odpočala celá země, všechno zvučně plesá. I cypřiše se radují nad tebou, i libanonské cedry od chvíle, kdy jsi padl: „Už nevstane ten, kdo nás kácel!““ (Iz 14,7-8).⁷⁵

Jistě, jedná se především o alegorii, o metaforické vyjádření. Totéž se však dá říct o obratu „myslet jako hora“. Alegorické nebo metaforické vyjádření nic neubírá na výpovědní hodnotě daného textu. To, že určité lidské jednání Zemi poškozuje nebo jí naopak prospívá, je zde vyjádřeno jasně.

Jako příklad holistického pojetí přírody v křesťanství se mi jeví nauka apoštola Pavla o všeobecné spáse. Nauka o spáse patří k nejpodstatnější části křesťanské zvěsti. Tato spása (doslova záchrana) se však podle apoštola Pavla vztahuje nejen na lidstvo, nýbrž na veškeré tvorstvo.

„Celé tvorstvo toužebně vyhlíží a čeká, až se zjeví sláva Božích synů. Neboť tvorstvo bylo vydáno marnosti – ne vlastní vinou, nýbrž tím, kdo je marnosti vydal. Trvá však naděje, že i samo tvorstvo bude vysvobozeno z otroctví zániku a uvedeno do svobody a slávy dětí Božích. Víme přece, že veškeré tvorstvo až podnes společně sténá a pracuje k porodu.“ (Řím 9, 19-22).⁷⁶

Přesto, že spása, o které se tu mluví, je záchrana ve smyslu teologickém, nikoliv ekologickém, celostní, holistický přístup zde nelze upřít. Apoštol vnímá všechno tvorstvo jako jeden celek. Člověk i příroda sdílejí tentýž osud, společný pád i společnou záchranu. Křesťanská naděje pak spočívá v tom, že nakonec „bude Bůh všechno ve všem“ (1K 15, 28b).⁷⁷ Tento postoj je zcela ve shodě s principem holistické ekologie.

---

⁷⁴ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 438 SZ

⁷⁵ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 638 SZ

⁷⁶ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 151 NZ

⁷⁷ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 168 NZ

3.5 Etika záchranného člunu

Tento etický přístup se výrazně liší ode všech přístupů předchozích. Ty všechny totiž můžeme charakterizovat jako etiku ochrany. Příroda je v ohrožení a naším úkolem je ji chránit. Etika záchranného člunu však tvrdí, taková ochrana může být z dlouhodobé perspektivy celku na škodu.

Pojem „etika záchranného člunu“ použil v roce 1974 Garrett Hardin ve své studii *Living on a Lifeboat*. Používá zde metaforu, která představuje svět jako rozbouřené moře. Na něm se plaví bezpečné a dobře vybavené lodě, které však mají omezenou kapacitu. V okolním moři plave množství trosečníků, kteří by se rádi dostali do těchto lodí. Jejich přítomnost na nich by však pro tyto lodě znamenala ohrožení, a to nejen samotných pasažérů, ale i hodnoty jejich kultivovaného soužití a jakési rezervy, kterou je třeba uchovat také pro další generace. Jak se zachová posádka? Poněvadž nemůže zachránit všechny, má se snažit zachránit sebe. I když se to může zdát kruté a nespravedlivé, lodi a jejím pasažérům to dlouhodobě prospěje, protože „každý zachráněný život znamená zbídačení příštích generací – a Země jako celku.“⁷⁸

Tento postoj, ač se na první pohled může zdát navýsost nekřesťanský, přece jen v něčem koresponduje s učením Bible. I ona totiž velmi jasně konstatuje, že člověk není záchránce, spasitelem světa. Ač je ustanoven správcem a pastýřem stvoření, přece jen v posledku nemůže ovlivnit jeho konečný osud. Stejně jako počátek stvoření, tak i jeho konec je pouze v rukou Boha, který je „první i poslední, Alfa i Omega, počátek i konec“ (Zj 22,13).⁷⁹ Biblická eschatologie⁸⁰ říká, že „podoba tohoto světa pomíjí“ (1 K 7, 31b).⁸¹ Proto také věřící očekávají „nové nebe a novou zemi, ve kterých přebývá spravedlnost“ (2 Pt 3, 13b).⁸² Biblická myšlenka, že člověk zde není od toho, aby zachránil svět, je v něčem blízká myšlenkám etiky záchranného člunu.

---

⁷⁸ Kohák, E. Zelená svatozář. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, str. 103

⁷⁹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 247 NZ

⁸⁰ Eschatologie je nauka o posledních věcech.

⁸¹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 162 NZ

⁸² Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 226 NZ

3.6 Shrnutí

Myšlenky etiky bázně boží i etiky ušlechtilého lidství jsou naprosto slučitelné s myšlenkami, obsaženými v Bibli a jsou tudíž naprosto slučitelné s etikou křesťanství. Právě pro jejich blízkost křesťanskému pojetí se dokonce domnívám, že mají v křesťanské etice svůj původ.

Etika úcty k životu a etika Země nevykazují již tak jednoznačně biblické rysy a dovedl bych si představit, že vznikly i v jiném nábožensko-kulturním prostředí. Přesto však neosahují nic, co by biblickému pojetí zásadně odporovalo. Naopak, lze v nich objevit důrazy, které jsou naznačeny i v Bibli, v tradičních výkladech se však většinou opomíjejí.

Poslední ze zde jmenovaných vzorců ekologicko-etického myšlení, etika záchranného člunu, je s Bibli v rozporu. Přesto i zde lze najít styčný bod, a sice v paralele s křesťanskou eschatologií.

4 DALŠÍ BIBLICKÁ MÍSTA, VZTAHUJÍCÍ SE K EKOLOGII

Kromě dvou zpráv o stvoření v knize Genesis nacházíme v Bibli také další místa, jež se zabývají tématy, která lze nazvat ekologická. Tato bakalářská práce si nedělá ambice být vyčerpávající biblickou studií. Proto jsou uvedené biblické texty pouze ukázkou toho, co například ještě Bible o ekologii říká.

4.1 Příkázání Mojžíšova zákona

Mojžíšův zákon neboli Tóra, zaznamenaný v Pentateuchu (Pěti knihách Mojžíšových), představoval pro Izrael neotřesitelný základ náboženského i společenského života. Věřící Izraelita se jím řídil jak ve svém náboženském konání, tak i v praktických situacích každodenního života. Mezi velkým množstvím příkazů a zákazů, jimiž je tvořen, nalezneme i takové, jež bezprostředně nabádají k ochraně zvířat, dobytka, půdy i zeleně.

Mojžíšův zákon přikazuje: „*Když narazíš na býka svého nepřítele nebo na jeho zatoulaného osla, musíš mu ho vrátit. Když uvidíš, že osel toho, kdo tě nenávidí, klesá pod svým břemenem, zanecháš ho snad, aniž ho vyprostíš? Spolu s ním ho vyprostíš.*“ (Ex 23, 4-5)⁸³

„*Sedmého roku bude mít země rok odpočínutí...nebudeš osívat své pole ani prořezávat svou vinici... i tvůj dobytek i zvíř, která je v tvé zemi, bude mít všechnu její úrodu za potravu.*“ (Lv 25, 4 a 7)⁸⁴

„*Nebudeš orat s volem a oslem zapřaženými spolu.*“ (Dt 22,10)⁸⁵

„*Při mlácení nedáš dobytčeti náhubek.*“ (Dt 25,4)⁸⁶

„*Po šest dnů budeš konat svou práci, ale sedmého dne přestaneš, aby odpočinul tvůj býk i osel.*“ (Ex 23,12)⁸⁷

„*Když přijdeš cestou na ptačí hnízdo s holátkou nebo vejci, s matkou sedící na holátkách nebo na vejcích na nějakém stromě nebo na zemi nevezmeš matku od mlád'at.*“ (Dt 22,6)⁸⁸

---

⁸³ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 83 SZ

⁸⁴ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 120 SZ

⁸⁵ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 178 SZ

⁸⁶ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 180 SZ

⁸⁷ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 84 SZ

⁸⁸ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 178 SZ

„Když budeš dlouhou dobu obléhat nějaké město a v boji se ho zmocníš, nezničíš jeho stromoví a nebudeš je vytínat sekerou.“ (Dt 20,19)⁸⁹

Přesto, že křesťanství doslovné dodržování mojžíšských příkazů jaksí relativizovalo, vždy jej považovalo za součást svatých Písem a věřilo, že i když ne litera, jeho smysl je stále platný a musí být naplňován. Vždyť Ježíš z Nazareta nepřišel tento *„Zákon zrušit, ale naplnit“* (Mt 5,17).⁹⁰

4.2 Proroci a spisy

Kromě Tóry, která je stěžejní částí Starého zákona, obsahuje tento ještě další dvě části, kterými jsou Proroci a Spisy. I ony obsahují řadu míst, zabývajících se ekologickými tématy. Jako příklad uvádím pouze dvě, jedno z prorocké knihy Ozeášovy, druhé ze sapienciální (mudroslovné) knihy Přísloví, která je součástí starozákonních Spisů.

Prorok Ozeáš upozorňuje izraelský lid, že jeho zlé jednání má dopad také na přírodní prostředí:

„Protože není věrnost ani milosrdenství, ani poznání Boha v zemi... Proto země truchlí, chřádnou všichni její obyvatelé, polní zvěř a nebeské ptactvo; hynou i mořské ryby.“ (Oz 4, 1b–2)⁹¹

Podle knihy Přísloví se rozdíl mezi „spravedlivým“ a „svévolníkem“ mimo jiné projevuje i v jejich vztahu ke zvířatům:

„Spravedlivý cítí i se svým dobytkem, kdežto nitro svévolníků je nelítostné.“ (Př 12, 10)⁹²

4.3 Ježíš a přírodní prostředí

I když se na první pohled může zdát, že životní prostředí nehraje v učení Ježíš z Nazareta žádnou roli, při pozorném čtení evangelií však vidíme, že tomu tak zcela není. Mnoho Ježíšových podobenství a parabol⁹³ je zasazeno právě do přírodního prostředí, které mu slouží jako obraz Boží láskyplné péče a jako takové má zde svoji nepopíratelnou hodnotu

---

⁸⁹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 176 SZ

⁹⁰ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 14 NZ

⁹¹ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 813 SZ

⁹² Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 594 SZ

⁹³ Parabola je vyjádření obecné myšlenky prostřednictvím podobného nebo vzorového výjevu nebo příběhu

(Dobrý pastýř, Rozsévač, Koukol mezi pšenící, Ztracená ovce, Zlí vinaři, Vinný kmen, Pramen vody).⁹⁴

Jako příklad uvádím úryvek z Matoušova evangelia:

„Pozorujte nebeské ptactvo: neseje, nežne, nesklízí do stodol, a přece je váš nebeský Otec živí... Pozorujte polní lilie, jak rostou: nepracují, nepředou – a pravím vám, že ani Šalomon v celé své nádheře nebyl tak oděn jako jedna z nich.“ (Mat 6, 26-28)⁹⁵

4.4 Shrnutí

Stejně jako zprávy o stvoření, které můžeme považovat za stěžejní pro biblickou ekologickou etiku, i ostatní místa v Bibli, která pojednávají o tématech blízkých ekologii, nám představují přírodní prostředí a živé bytosti jako hodné úcty, respektu, obdivu a ochrany. Právě Bible čtená v celém svém kontextu by měla zabránit jejím jednostranným interpretacím, které by, pokud tento kontext postrádají, mohly vyznít jako ekologii nepřátelské.

---

⁹⁴ Srov. J 10, 1-19; Mt 13, 1-9; Mt 13, 24-30; Lk 15, 3-7; Mt 21, 33-41; J 15, 1-6; J 4, 14

⁹⁵ Bible. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS 1993, str. 16 NZ

5 EKOLOGICKÁ ETIKA V KŘESŤANSKÉ TRADICI – KŘESŤANSKÉ ZELENÉ DĚDICTVÍ

Po prozkoumání a rozboru biblických textů, zabývajících se ekologií, nemůžeme opomenout další z proklamovaných pilířů křesťanského náboženství, kterým je církevní tradice. Jak říká samo křesťanství, tato tradice je vlastně Bible čtená v církvi, v konkrétní době a konkrétními lidmi. Jistě tradice jako taková má mnohem větší váhu pro katolického či pravoslavného křesťana než pro věřícího protestanta, vyznávajícího zásadu *sola skriptura* (pouze Písmo), ani ten však nestojí mimo řadu těch, kdo křesťanskou víru vyznávali před ním. Tradice je tedy nepostradatelným mostem, který spojuje biblickou zvěst, která kdysi zazněla v konkrétním historickém kontextu, s člověkem dnešní doby.

Nejvýznamnějšími nositeli křesťanské tradice byli bezesporu světcí. Dá se říci, že v době raného mnišství, stejně jako ve středověku prakticky neexistovalo to, co se dnes nazývá laická spiritualita. Křesťanští laikové víceméně přejímali spiritualitu mnišskou, jíž vtiskli svou pečeť především zakladatelé a další velké postavy řádů, kteří byli většinou později prohlášeni za svaté. Jejich pojetí zbožnosti je tak jednak ukázkovým výsledkem, odrazem a zrcadlením dobové spirituality církve, jejímž je nejdokonalejším projevem, zároveň však má jakousi normativní hodnotu a je nejen inspirací, nýbrž často dokonce vzorem duchovnosti pro věřící laiky mnoha generací.

Již při zběžném čtení životopisů či děl raně křesťanských i středověkých světců nemůžeme nenarazit na nápadně pozitivní vztah k přírodě a na velmi silný ekologický akcent. Ten bezesporu nebyl u nich něčím podružným, nýbrž byl nepochybně nedílnou součástí jejich spirituality.

Jak jsme si ukázali v předchozích kapitolách, Bibli je vlastní určitý holistický pohled, zahrnující úctu a respekt k veškerému stvoření, které prostřednictvím člověka a spolu s člověkem chválí Tvůrce. Světcí rané církve promýšleli tuto integritu stvoření a snažili se jí žít ve svých životech. Asketická tradice, jejíž počátky lze nalézt v Sýrii a Egyptě byla inspirována myšlenkou chválit Boha zpěvem žalmů spolu s anděly a s celým tvorstvem.

V životopise jednoho z nejznámějších tzv. otců pouště, **sv. Antonína Velikého** (+ 356) popisuje jeho autor Athanasius zvláštní harmonii, se kterou tento egyptský světec žil se zvířaty, rostlinami i vším ostatním tvorstvem. Úcta, jíž Antonín choval k životu, zahrnovala krokodýly, lvy, velbloudy, olivovníky, pšenici i datlové palmy. Zvlášť zajímavý z po-

hledu dneška – díky významu pro moderní zemědělství – je Antonínův přístup ke zvířatům, která mu plenila jeho zahrádku:

„Divoká zvířata z pouště, která přicházela k vodě, často ničila jeho záhonky. Antonín jedno ze zvířat chytil, jemně jej uchopil a všem zvířatům pravil: „Proč mi působíte škodu, když já žádnému z vás neublížuji? Jděte pryč ve jménu Páně a již se nepřibližujte.“ Od té doby, jakoby poslušna jeho rozkazu, se zvířata již nepřibližovala.“⁹⁶

Jiný známý křesťanský světec, **sv. Martin z Toursu** (+ 397) bývá zobrazován v harmonii s kravami, lvy, koněm či husou. Jeho modlitba za tvory ve volné přírodě krásně vystihuje jeho smýšlení:

„Kéž bychom si uvědomili, že oni nežijí pouze pro nás, nýbrž pro sebe a pro Tebe a že milují krásu života.“⁹⁷

Sv. Bernard z Clonfertu (+ 575) proslul svou ve středověku velmi oblíbenou knihou *Plavba*. Bernardovi mniši se během své mořské plavby spřátelili s každým tvorem, s nímž se setkali, od ryb po koryšce, zvláště pak s mořskými ptáky, s nimiž se střídali ve zpěvu a s mírumilovnou velrybou, která je doprovázela při velikonoční vigílii.

Pozoruhodný je rovněž příběh ze života **sv. Kevina z Glendalough** (+ 618). Když mu bylo navrženo, aby srovnal několik kopců pro stavbu kláštera, odpověděl:

Nepřeji si, aby se Boží tvorové kvůli mně museli stěhovat. Můj Bůh může tomuto místu pomoci nějakým jiným způsobem. Navíc všichni divocí tvorové těchto hor jsou moji spolubydílci, jež jsou ke mně laskaví a přátelští, a z tvé řeči by byli smutní.⁹⁸

Sv. Kolumbán (+ 615) přenesl keltskou úctu k přírodě na půdu evropského kontinentu. Kolumbán učil, že lidé jsou jen dočasní „hosté na světě“. Jeho životopisci líčí, s jakou harmonií žil s řekami a prameny, lesy a ptáky, zvířaty i rostlinami. Mnich Jonáš, Kolumbánův životopisec popisuje, jak světec chodíval lesem, pohroužen do modlitby, a přitom rozmlouval s ptáky a veverkami. Jonáš doslova píše:

---

⁹⁶ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 51

⁹⁷ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 51

⁹⁸ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 51

„Není divu, že zvěř i ptáci takto poslouchali příkazy onoho Božího muže. Neboť jak jsme se dozvěděli od Chamnoalda, královského kaplana z Laon, jenž byl jeho pomocníkem a žákem, že často viděl Kolumbána, jak se toulá v divočině, přičemž se postí a modlí a přivolává divoká zvířata a ptáky. Ti na jeho rozkaz okamžitě přispěchali a Kolumbán je hladil. Zvířata a ptáci si radostně hráli a poskakovali kolem něho jako kočka kolem své paní. Chamnoald prohlašoval, že Kolumbána často viděl, jak přivolává ono malé zvíře, kterému lidé obyčejně říkají veverka z vršků vysokých stromů, bere je do ruky, klade si je na krk a nechává je vlézt na hrud' a zase vylézt ven“.⁹⁹

Sv. Cuthbert (+ 687), britský patron ochrany přírody, je takto ctěn pro jeho přátelství se zvířaty, zejména s kajkami, které hnízdily na Farnesu od dob Vikingů a které tradice spojuje se sv. Cuthbertem.¹⁰⁰

Od časů **sv. Bedy Ctihodného** (+ 735) teologové již vědomě reflektují a argumentačně zdůvodňují onu harmonii, v níž světcí žili se zvířaty i s celou přírodou. Beda sám říká:

„Stěží je něco divného na tom, když zbytek stvoření poslouchá přání a rozkazy člověka, který se s naprostou upřímností oddal službě Pánu“.¹⁰¹

Sv. Jan Zlatoústý (+ 407) učil, že bychom měli následovat příklad světců a být laskaví ke zvířatům:

„Jistě bychom jim (zvířatům) měli projevovat velkou laskavost a jemnost z mnoha důvodů, ale především proto, že s námi mají stejný původ“.¹⁰²

Sv. Kateřina Sienská (+ 1380) vidí důvod lásky světců k ostatním tvorům v tom, že jsou tito milováni Kristem:

„Důvod, proč Boží služebníci tak hluboce milují tvory, je ten, že si uvědomují, jak hluboce je miluje Kristus. A v tom spočívá pravá povaha lásky: milovat to, co je milováno těmi, které milujeme.“¹⁰³

---

⁹⁹ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 52

¹⁰⁰ Srov. Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 52

¹⁰¹ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 52

¹⁰² Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 52

Sv. Tomáš Akvinský (+ 1274), ač zastával od Aristotela přejaté pojetí skutečnosti, podle něž je realita hierarchicky uspořádaným „řetězem bytí“, zastával myšlenky, které vybízely k oceňování veškerého stvoření. Právě skrze Tomášovo dílo si křesťané uchovali smysl pro stálou Boží přítomnost ve stvoření. Tomášova argumentace, zdůrazňující řád, účelné uspořádání a rozmanitost stvoření zachycuje základní starozákonní postřeh o *sedaqá*, spravedlnosti, tj. o řádu ustanoveném Bohem, v jehož rámci se člověk stává starostlivým správcem:

*„Bůh stvořil mnoho rozmanitých tvorů tak, aby to, co se jednomu nedostává k tomu, aby se ukázala Boží dobrota, jež je v Bohu jednoduchá a v jediné formě, je ve tvorech mnohá a rozděleně. Tak se tedy celý vesmír dohromady podílí na Boží dobrotě dokonaleji a tuto dobrotu představuje lépe než jakýkoli tvor samostatně.“*¹⁰⁴

Teologie **sv. Ignáce z Loyoly** (+ 1556) může na první pohled působit jako vymykající se z tohoto rámce myšlenkové tradice. Ve svém stěžejním díle *Duchovní cvičení* píše:

*„Člověk byl stvořen, aby chválil, uctíval a sloužil Bohu našemu Pánu a těmito prostředky spasil svou duši. Ostatní věci na zemském povrchu byly stvořeny pro člověka a proto, aby mu pomáhaly na cestě k cíli, k němuž byl stvořen. Odtud plyne, že člověk je musí užívat natolik, nakolik mu dopomohou k dosažení cíle, a zároveň se jich musí natolik vzdát, nakolik mu v tom brání. Je proto nutné, abychom se stali lhostejnými ke všem stvořeným věcem.“*¹⁰⁵

Zde můžeme nabýt dojmu, že láskyplný respekt a úcta ke stvoření, s níž se setkáváme u ostatních světců, je zde najednou nahrazena odstupem a lhostejností. Pokračujeme-li však ve čtení *Duchovních cvičení*, zjišťujeme, že tomu tak není. Právě v jejich poslední části, nazvané *Rozjímání o Boží lásce* se objevuje Ignácova vlastní úcta ke stvoření:

„Uvažuj o tom, jak Bůh přebývá ve stvoření, v prvcích, kterým dává bytí, v rostlinách, jimž dává růst, ve zvířatech, jimž dává cit, a v lidech, jimž dává rozum... Uvažuj o tom, jak Bůh pracuje a namáhá se pro tebe ve všech stvořených věcech na povrchu země, tj. habet se ad modum laborantis (chová se jak ten, kdo pracuje), na nebesích, v prvcích, v rostlinách,

---

¹⁰³ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 52

¹⁰⁴ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 54

¹⁰⁵ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 54

v ovoci, dobytku atd., jímž dává bytí, udržuje je, dává jim růst a cit atd. a pak přemýšlejí o sobě.“¹⁰⁶

Je-li Ignácova teologie pojata vcelku, pak vyjadřuje chválu, úctu a vděčnost za celé stvoření.

Nejvýraznějším a nejzářnějším příkladem spojení náboženské víry a ekologické etiky v křesťanské tradici je bezesporu **sv. František z Assisi** (+ 1226), který je v římskokatolické církvi uctíván jako patron ekologie. Stěžejním rysem Františkovy spirituality bylo sjednocení se s Kristem v jeho chudobě. Význam této chudoby a pokory se projevoval v tom, že si František uvědomoval, že žádného tvora nemůže vlastnit či nad ním mít moc. Ostatní lidé, všechny živé bytosti i živly pro něj byly jeho bratry a sestrami. Poeticky to vyjádřil ve své *Písni bratra Slunce*:

„...*At' tě chválí, můj Pane, všechno, co jsi stvořil, zvláště pak bratr slunce, neboť on je den a dává nám světlo, je krásný a září velkým leskem, vždyť je, Nejvyšší, tvým obrazem. At' tě chválí, můj Pane, sestra luna a hvězdy, stvořils je na nebi jasné, vzácné a pěkné. At' tě chválí, můj Pane, bratr vítr a vzduch i oblaka, jasná obloha i každé počasí, kterým živiš své tvory. At' tě chválí, můj Pane, sestra voda, která je velmi užitečná, pokorná, vzácná a čistá. At' tě chválí, můj Pane, bratr oheň, kterým osvětluješ noc, a on je pěkný, příjemný, mocný a silný. At' tě chválí, můj Pane, naše sestra matka země, která nás živí a slouží nám a rodí rozličné plody s pestrými květy a trávou...*“¹⁰⁷

Františkova úcta ke stvoření neznala hranic. Dokonce se zdráhal šlápnout na svou sestru vodu: Když si umýval ruce, vybíral k tomu místo, kde se na vodu nešlapalo.

Podobně bychom mohli pokračovat ve výčtu celé řady křesťanských světců západní i východní církve, kterým nebylo cizí to, co dnes nazýváme ekologickým myšlením. Je rovněž pozoruhodné, že se při hlubší analýze problému prakticky nesetkáváme s případy opačnými. Tato skutečnost má nemalý význam pro otázku o místě ekologické etiky v systému křesťanského náboženství. Jistě, pohybujeme se zde, především v raných dobách, často na vratké půdě legend, archetypů a symbolů. I ty však mají svoji výpovědní hodnotu. Na druhé straně tu však nacházíme - a to naopak v dobách pozdějších - i solidní teologickou re-

---

¹⁰⁶ Citováno dle Echlin, E. Křesťanské zelené dědictví — svět jako stvoření. In Teologický sborník 3/1996: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, str. 54–55

¹⁰⁷ Františkánské prameny I. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2001, str. 76

flexi, založenou na biblické zvěsti a oficiálním učení církve. S velkou pravděpodobností pak můžeme konstatovat, že toto ekologické myšlení nebylo něčím, co by snad pramenilo z jiných zdrojů a do jejich duchovnosti pak bylo jaksi zakomponováno, nýbrž naopak vycházelo přímo z jejich křesťanské víry jako její přímý důsledek. V tomto světle se nám pak jeví křesťanství, je-li pojato určitým způsobem, jako náboženství veskrze proekologické.

Český filosof R. Kolářský ve své knize *Filosofie a současná ekologická krize* rozebírá Whiteův výrok o podílu křesťanství na současné ekologické krizi právě s ohledem na křesťanskou tradici. Doslova píše: „*Kritické ohlasy na Whiteovu stať poukazovaly především na křesťanské tradice, které jsou v souladu s péčí o pozemskou přírodu... White se ovšem – jako historik – pokusil doložit, že určité historické formy křesťanství motivovaly ovladatelský vztah k Zemi... ale připouštěl, že jsou možné takové interpretace Písma, které by mohly být základem šetrného vztahu k pozemské přírodě... Whiteova stať bývá někdy chápána jako výzva k odmítnutí víry; je však přiměřenější vidět v ní výzvu k obnově víry respektem k odkazu těch, kteří pečovali o stvoření.*“¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ Kolářský, R., Suša, O. *Filosofie a současná ekologická krize*. Praha: Filosofia, 1998, str. 18

6 DOKUMENTY KŘESŤANSKÝCH CÍRKVÍ, ZABÝVAJÍCÍ SE EKOLOGICKÝMI OTÁZKAMI

V předchozí části jsem při hledání korelací mezi křesťanstvím a ekologickou etikou vycházel ze základního pramene křesťanství, kterým je Bible. Poté jsem se stručně zabýval „ekologickou tradicí“ v křesťanství. Nyní bych se chtěl krátce zastavit u církevních dokumentů, pro srovnání jak katolických, tak protestantských.

6.1 Dokumenty katolické církve

6.1.1 Katechismus katolické církve

Katechismus je pro katolíky „výkladem víry církve a katolické nauky, jak je dosvědčuje a osvětluje Písmo svaté, apoštolská tradice a učitelský úřad církve.“¹⁰⁹

Tento zásadní církevní dokument se také vyjadřuje k ekologickým otázkám. Je pozoruhodné a již samo o sobě o něčem vypovídající, že tak činí v souvislosti se sedmým přikázáním Desatera, které zní „Nepokradeš“ a týká se tedy majetkových záležitostí. Příroda je tímto zde považována jakoby za majetek člověka, byť společný.

Oproti tomu ve výuce katolického náboženství na základních školách se tato problematika probírá v souvislosti s přikázáním pátým, které zní „Nezabiješ“, tedy v souvislosti s ochranou života a úctou k němu.¹¹⁰ Zde je vidět, jak praxe (výuka náboženství) předchází teorii (oficiální věroučný dokument).

Celý dokument vychází v zásadě z biblické nauky o stvoření, kterou jsem v předchozích částech podrobně analyzoval, a vyvozuje z ní nábožensko-etické závěry. Základní myšlenkou je zde teze, že „užívání nerostných, rostlinných a živočišných zdrojů nelze oddělit od mravních požadavků“.¹¹¹

Text má výrazně antropocentrický charakter. Říká, že „zvířata, jakož i rostliny a neživé věci jsou přirozeně určeny k obecnému blahu minulého, současného i budoucího lidstva“.¹¹²

---

¹⁰⁹ Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995, str. 11

¹¹⁰ Špačková, M. a kol. Bůh k nám přichází. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1996, str. 32-33

¹¹¹ Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995, str. 587, č. 2415

¹¹² Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995, str. 587, č. 2415

Zvířata jsou Boží tvorové, Bůh je však „odevzdal do správy tomu, kterého stvořil ke svému obrazu. Je tedy oprávněné používat zvířata k zajištění výživy nebo k výrobě oděvů. Mohou být ochočována, aby pomáhala člověku v jeho pracích i v jeho zábavách. Lékařské a vědecké pokusy na zvířatech jsou mravně přijatelné, zůstávají-li v rozumných mezích...“¹¹³

Člověku však nesmí se zvířaty jednat svévolně, protože „odporuje lidské důstojnosti nechávat zvířata zbytečně trpět a bezohledně nakládat s jejich životem“.¹¹⁴

Velmi podstatné je zde také tvrzení, že „vláda nad neživými věcmi a nad jinými živými bytostmi... vyžaduje náboženskou úctu k neporušenosti stvoření“.¹¹⁵ Antropocentrický důraz je tak silně korigován důrazem teocentrickým.

V pojetí ekologické etiky, jak ji nastiňuje Katechismus katolické církve, nalezneme navzdory tradičnímu teocentrickému a antropocentrickému akcentu, který je však zmírňován důrazem na etiku ušlechtilého lidství, také prvky ekologické etiky holistické.

6.1.2 Dokumenty druhého vatikánského koncilu

„Radost a naděje, smutek a úzkost lidí naší doby, zvláště chudých a všech, kteří nějak trpí, je i radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků, a není nic opravdu lidského, co by nenašlo v jejich srdcích odezvu.“¹¹⁶ Těmito slovy začíná jeden z významných dokumentů Druhého vatikánského koncilu, pastorační konstituce o církvi v dnešním světě, nazvaná *Gaudium et spes*. Tato věta vystihuje celkové ideové zaměření koncilu. Církev nemůže zůstat lhostejná k palčivým problémům dnešní doby. Mezi ně patří i problémy ekologie. Přestože koncil nevěnoval této otázce žádný speciální dokument, na různých místech se k ní přece jen vyjadřuje.

Ve výše jmenované encyklice připomíná, že člověk „když často odmítal uznat Boha jako svůj původ, rozrušil tím také povinné k svému poslednímu cíli i celý řád vztahů vůči sobě, jiným lidem a všem stvořeným věcem“.¹¹⁷ Ukazuje tak ekologickou krizi jako důsledek odvrácení člověka od svého původce – Boha. Stvořené skutečnosti, „z toho, jak byly stvořeny, mají vlastní trvalost, pravdivost, hodnotu, vlastní zákony i uspořádání; to všechno

---

¹¹³ Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995, str. 587, č. 2417

¹¹⁴ Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995, str. 587, č. 2418

¹¹⁵ Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995, str. 587, č. 2415

¹¹⁶ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 183

¹¹⁷ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 193

musí člověk respektovat“.¹¹⁸ Uznává tedy hodnotu stvoření, kterou má nejen ve vztahu k člověku, ale samo v sobě. „*Ostatně všichni věřící jakéhokoliv náboženského vyznání slyšeli vždycky v mluvě tvorstva Jeho hlas a projev.*“¹¹⁹ Opět je zde zdůrazněna teofanická hodnota stvoření, které ukazuje na svého Stvořitele. „*Člověk Kristem vykoupený, který se stal v Duchu svatém novým stvořením, může a musí milovat i věci Bohem stvořené. Přijímá je od Boha a hledí na ně a má je v úctě, jako by právě vyšly z Boží ruky.*“¹²⁰ Láskyplný vztah ke stvořeným věcem je tedy odrazem lásky člověka ke Stvořiteli. Ani křesťanská eschatologická naděje není důvodem, aby se věřící přestali zajímat o životní prostředí, protože „*očekávání nové země nesmí oslabit, nýbrž povzbudit úsilí o zvelebení této země.*“¹²¹

Také věroučná konstituce o církvi *Lumen Gentium* deklaruje, že „*věřící mají uznávat vnitřní povahu všeho stvořeného, jeho jednotu a zaměření k oslavě Boží.*“¹²² Toto prohlášení nepostrádá silně holistický akcent. Ten se ve zmíněné konstituci objevuje i dále, když je např. pracujícím připomínáno, že svou prací mají „*celou společnost i celé stvoření přivádět k lepšímu stavu.*“¹²³ Ani spása není záležitostí pouze lidí, nýbrž „*s lidským pokolením bude dokonale v Kristu obnoven celý svět.*“¹²⁴

Věřoučná konstituce o Božím zjevení *Dei verbum* učí, že Bible není jediným pramenem poznání Boha, ale také „*ve stvořených věcech dává Bůh lidem trvalé svědectví o sobě.*“¹²⁵ Znovu tak připomíná nesmírnou hodnotu stvořeného světa, který již pouhou svou existencí vypovídá o Bohu.

Dokumenty Druhého vatikánského koncilu nevěnují ekologickým otázkám ještě nijak zvlášť pozornost. Snad je to tím, že v době konání koncilu (první polovina šedesátých let) se ekologická problematika začala teprve objevovat a nejevila se ještě v celé své palčivosti, jak tomu bylo o několik let později. Letmé zmínky v dokumentech však ve shodě s Biblií poukazují na velkou důležitost mimolidského tvorstva a na jeho místo v Božím plánu spásy.

---

¹¹⁸ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 209

¹¹⁹ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 210

¹²⁰ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 211

¹²¹ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 212

¹²² Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 72

¹²³ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 78

¹²⁴ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 84

¹²⁵ Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, str. 109

6.1.3 Dokumenty Jana Pavla II.

Za nejvíce ekologicky smýšlejícího papeže bývá považován Jan Pavel II. Ve svých encyklikách, apoštolských exhortacích, ale i v promluvách, poselstvích k různým příležitostem, homiliích a požehnáních velmi často zmiňuje právě ekologickou problematiku.

Již ve své encyklice *Redemptor hominis*, kterou vydal na začátku svého pontifikátu v roce 1979, papež Jan Pavel II připomíná, že spása, kterou Bůh lidstvu v Kristu nabízí, se týká nejen člověka, nýbrž všeho tvorstva. Upozorňuje, že „některé jevy, jako je hrozba znečištění životního prostředí v oblastech prudké industrializace“¹²⁶ ukazují na neutěšený stav stvoření, vinou člověka „propadlého marnosti“. Zdůrazňuje, že je třeba stále jasněji si uvědomovat, že „využití Země, planety, na které žijeme, si vyžaduje poctivé a racionální plánování.“¹²⁷ Protože v opačném případě toto využití „přináší se sebou ohrožení přírodního prostředí, odcizuje člověka jeho vztahu k přírodě a odvrací ho od ní“.¹²⁸ Proto se „zdá, jakoby člověk neviděl jiný význam přírodního prostředí než ten, že mu slouží k bezprostřednímu užítku a spotřebě.“¹²⁹

Ve velikonočním poselství při požehnání *urbi et orbi* v roce 1987 prosí zmrtvýchvstalého Krista, aby dal člověku uvědomit si, že „každá forma života má nevyčerpatelný pramen v Otci.“¹³⁰

V apoštolské exhortaci *Christifideles laici* z roku 1988 učí, že křesťanští laici jsou povoláni, „aby navrátili stvoření jeho plnou původní hodnotu“¹³¹ a zdůrazňuje, že „tzv. ekologická otázka se stává stále aktuálnější.“¹³² Naději vidí především v mladých lidech, kteří „jsou nejvíce motivováni pro záležitost kvality života a zachování přírody.“¹³³

V encyklice *Fides et ratio* z roku 1998 připomíná, že člověk je „včleněn do světa ve vztahu k ostatním podobným tvorům, se kterými se dělí o osud“¹³⁴ a spatřuje nebezpečí v jeho „pokušení stvořitelské moci nad přírodou.“¹³⁵

---

¹²⁶ Č. 8, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 17

¹²⁷ Č. 15, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 17

¹²⁸ Č. 15, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 17

¹²⁹ Č. 15, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 17

¹³⁰ Č. 5, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 21

¹³¹ Č. 14, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 21

¹³² Č. 43, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 22

¹³³ Č. 46, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 23

¹³⁴ Č. 4, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 40

Ekologické otázky je věnováno také celé jeho poselství ke světovému dni míru z roku 1990 nazvané *Mír s Bohem Stvořitelem – mír s celým stvořením*. Ohrožení světového míru vidí nejen v závodech ve zbrojení, v regionálních konfliktech a v nespravedlnostech mezi lidmi a národy, ale také v nedostatku úcty k přírodě a v jejím drancování. Vzhledem k rozšířenému znehodnocení životního prostředí si lidstvo uvědomuje, že nemůže pokračovat ve využívání dober země tak, jak tomu bylo v minulosti. Takto se vytváří ekologické svědomí, které není dovoleno umlčovat, naopak, mělo by najít přímé vyjádření v konkrétních programech a iniciativách. Mnohé úkoly, které má dnešní svět řešit, jsou na sobě závislé, a tedy vyžadují řešení, které je založeno na jednotném morálním světonázoru. U křesťana se tento světonázor opírá o jeho náboženské přesvědčení, čerpající z Bible. Právě proto staví papež své úvahy na toto téma na biblických pasážích, týkajících se ekologie. Ty mu ukazují na vztah mezi lidským jednáním a integritou stvoření. Dochází k závěru, že náprava nespočívá jen ve změně legislativy nebo v méně iracionálním přístupu k využívání přírodních zdrojů. Je třeba jít ke kořenům problému. Ty vidí papež v hluboké mravní krizi. Degradace životního prostředí je pouze jedním z jejich znepokojivých znaků. Hlavní aspekt této krize spočívá v nedostatku úcty k životu. „*Mírumilovná společnost totiž nemůže ignorovat ani úctu k životu, ani smysl pro celistvost stvoření.*“¹³⁶ Řešení pak vidí v návratu k morálním hodnotám, ve s ním související změně životního stylu, v neposlední řadě pak ve výchově k ekologické zodpovědnosti. „*Dnešní společnost nenajde řešení ekologického problému, jestliže vážně nepřehodnotí svůj způsob života.*“¹³⁷ „*Šetrnost, skromnost, sebekázeň a duch oběti mají formovat každodenní život.*“¹³⁸ „*Existuje tedy naléhavá potřeba vychovávat k ekologické zodpovědnosti. Zodpovědnosti vůči sobě samým, zodpovědnosti vůči ostatním, zodpovědnosti vůči životnímu prostředí.*“¹³⁹ „*Opakuji ještě jednou, že ekologická krize je morálním problémem.*“¹⁴⁰

---

¹³⁵ Č. 46, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 42

¹³⁶ Č. 7, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 27

¹³⁷ Č. 13, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 33

¹³⁸ Č. 13, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 33

¹³⁹ Č. 13, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 33

¹⁴⁰ Č. 15, citováno dle Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, str. 35

6.2 Dokumenty protestantských církví

Protestantismus, zvláště jeho kalvínská větev, bývá některými autory považován za nejvýznamnější protipřírodní kapitolu dějin křesťanství. Kalvínská etika práce, která se stala jednou z hybných sil vznikajícího kapitalismu, nabádala člověka k pilné činnosti, která přetváří přírodu na užitečné výrobky. Nechuť k práci či pracovní neúspěch jsou příznakem toho, že člověku byla odepřena Boží milost, obdivné spočinutí v přírodě je neužitečnou zahálkou a tudíž těžkým hříchem.¹⁴¹

Následující ukázky oficiálních církevních dokumentů nám dávají nahlédnout, jaký je postoj současných protestantských církví k otázkám ekologie.

6.2.1 Evangelikální deklaráce péče o stvoření

Evangelikální církve tvoří významný proud uvnitř protestantismu, pro nějž je charakteristický radikální biblický fundamentalismus. V roce 1994 vydali společnou deklaráci, v níž vyjadřují své stanovisko k aktuálním otázkám ekologie:

„Jako následovníci Ježíše Krista, plně vázáni autoritou Písma, vědomi si způsobů, jimiž jsme poškozovali stvoření, věříme, že biblická víra je podstatou řešení našich ekologických problémů.

Protože ctíme a vzdáváme čest Stvořiteli, snažíme se s láskou pečovat o stvoření.

Protože jsme zhřešili a selhali v naší péči o stvoření, činíme pokání ze všech činů, jimiž jsme znečišťovali, poškozovali nebo ničili dílo Stvořitele.

Protože v Kristu Bůh uzdravil naše vzdálení se Bohu a dal nám zakusit prvních plodů smíření všech věcí, zavazujeme se pracovat v síle Ducha svatého při šíření Kristova evangelia ve světě a snažit se o smíření všech lidí v Kristu, jakož i o rozšíření Kristovy uzdravující moci na trpící stvoření.

---

¹⁴¹ Srov. Librová, H. Pestří a zelení. Brno: Hnutí DUHA, 1994, str. 30

*Protože očekáváme čas, kdy i trpící tvorstvo bude navráceno k plnosti, zavazujeme se pracovat intenzivně na ochraně stvoření ke cti a slávě Stvořitele, kterého ze stvoření nejasně poznáváme, avšak plně se s ním setkáváme v Písmu a Ježíši Kristu.*¹⁴²

6.2.2 Prohlášení konventu Ústeckého seniorátu českobratrské církve evangelické k neutěšené situaci životního prostředí v severozápadních Čechách

Českobratrská církev evangelická vznikla spojením evangelické církve augsburského vyznání a evangelické církve helvetského vyznání. Navazuje na tradici české reformace, zvláště husitství a jednoty bratrské. Je největší protestantskou církví na území České republiky. Tento dokument z června 1997 je prohlášením jednoho z jejích seniorátů (správních celků), který se nachází na území severozápadních Čech, kde je ekologická situace zvláště neutěšená.

V tomto dokumentu konvent vyjadřuje své znepokojení nad současnou ekologickou situací ve jmenovaném regionu a vybízí své věřící k aktivní zodpovědnosti. *„Biblické svědectví i reformační a poreformační tradice nám nabízejí etický model přiměřené skromnosti, která umí vděčně přijímat všechny dary a přitom nepodléhá sobeckému dychtění a plýtvání, neboť neztrácí ze zřetele výhled k pravému životu a k přicházejícímu Božímu království. Věříme, že tento přístup k přírodě, i k lidské práci a k bohatství může přinést dnešnímu světu potřebnou inspiraci.*¹⁴³

Konvent dále zdůrazňuje vědomí spoluodpovědnosti věřících za stav životního prostředí a vyjadřuje vůli aktivně se zapojit do jeho ochrany. Zvláště připomíná devastaci krajiny v důsledku těžby uhlí a dalších nerostných surovin. Navrhuje vytvoření koncepce na rekultivaci vytěžených území v rámci vyšších územně správních celků a regionu, která by měla vzniknout za široké spolupráce občanských aktivit. Připomíná také dopad emisí průmyslu na lesní porosty. Jako příklad uvádí rozsáhlé poškození lesů v Krušných horách v zimě 1995/96.

Konstatuje, že neutěšená situace přírodního prostředí spolu s dalšími sociálními faktory mají neblahý vliv na duševní i zdravotní stav tamější populace. To se odráží i ve vysokém

---

¹⁴² Citováno z českého překladu na internetové stránce Evangelikální deklarace péče o stvoření. http://martin.jindra.web.cz/dok/pece_o_stvoreni-deklarace.htm, 6. 3. 2013.

¹⁴³ Prohlášení konventu Ústeckého seniorátu ČCE k neutěšené situaci životního prostředí v severozápadních Čechách. In Křesťanská revue LXV, 1/1998. Praha: Oikumené, str. 20

procentu sebevražd, vzrůstajícím počtu rozvodů, bujícím rasismu, extremismu, xenofobii, enormním nárůstu drogové závislosti, prostituce a dalších sociálně patologických jevů.

Podle konventu plyne problém znečištění životního prostředí z rostoucí materiální spotřeby, jejíž vlastní příčinou je pak duševní prázdnota. „*Lidé nepotřebují ani tak materiální statky, jako spíše vlastní identitu, společenství, motivaci, uznání, lásku a radost.*“¹⁴⁴

Synod proto žádá všechny duchovní, aby v rámci svých pastoračních aktivit věřícím připomínali, že péče o životní prostředí patří nezanedbatelně ke křesťanské odpovědnosti a aby slovem i příkladem vedli ke křesťanskému mravnímu ideálu skromnosti proti nadměrnému konzumismu současné společnosti. Dále žádá členy církve, aby se osobně angažovali v ekologických iniciativách a aktivně se zapojili do ochrany životního prostředí.

6.3 Shrnutí

Oficiální dokumenty jak katolické, tak i protestantských církví vycházejí v otázkách ekologie z biblické etiky úcty ke stvoření. Apelují na tradiční křesťanské hodnoty, jako je především skromnost, pokora a odpovědnost. Představitelé církví vyzývají své duchovní i věřící, aby nebyli lhostejní k otázkám ekologie a podle svých možností se zasazovali o zlepšení ekologické situace.¹⁴⁵

---

¹⁴⁴ Prohlášení konventu Ústeckého seniorátu ČCE k neutěšené situaci životního prostředí v severozápadních Čechách. In Křesťanská revue LXV, 1/1998. Praha: Oikumené, str. 22

¹⁴⁵ Srov. Prohlášení konventu Ústeckého seniorátu ČCE k neutěšené situaci životního prostředí v severozápadních Čechách. In Křesťanská revue LXV, 1/1998. Praha: Oikumené, str. 20-22.

7 KŘESŤANSTVÍ, EKOLOGICKÁ ETIKA A SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA

Jedním z cílů této bakalářské práce je i pojednání o ekologické etice a křesťanství z hlediska sociální pedagogiky.

Souhlasím s názorem papeže Jana Pavla II., podle něhož je ekologická otázka především otázkou etickou. Jako taková se pak stává i záležitostí pedagogiky, protože výchova k etickým hodnotám do oblasti pedagogiky neodmyslitelně patří.

V. Kačáni definuje pedagogiku stručně jako vědu o výchově, která patří do soustavy věd o společnosti a člověku. Specifikum pedagogiky jako vědy o výchově vidí v tom, že je velmi úzce spjata s praktickou výchovou. Výchovu pak charakterizuje jako speciálně organizovaný a usměrňovaný proces cílevědomého působení a vnitřního vývoje jednotlivce, který se realizuje v intencích společenských podmínek a potřeb.¹⁴⁶

Sociální pedagogika jako speciální pedagogická disciplína má svá specifika, jež mohou být pro ekologickou etiku značným přínosem.

K. Mollenhauer charakterizuje sociální pedagogiku jako „*skupinu nových pedagogických opatření a institucí, které vznikly jako odpověď na typické problémy moderní společnosti*“.¹⁴⁷ Je zřejmé, že ekologická problematika k typickým problémům moderní společnosti patří. Měla by tedy být také předmětem zájmu sociální pedagogiky.

Už samotná definice oboru sociální pedagogika dává tušit jakousi konvergenci tohoto odvětví pedagogiky s otázkami životního prostředí. Chápání této definice se však různilo a v průběhu vývoje oboru proměňovalo.

Slovo „sociální“, které tento obor pedagogiky charakterizuje, bývalo převážně chápáno ve dvojím smyslu. Jednak ve smyslu potřeby pomoci těm, kteří se dostali do složité životní situace, dále ve smyslu vztahu výchovy k celé společnosti, tedy ve smyslu výchovy všech společenských kategorií pro život v dané společnosti. První přístup odráží více individualistické pojetí pedagogiky, které spatřuje smysl výchovy především v rozvoji jedince a

---

¹⁴⁶ Srov. Kačáni, V., Končal, V. Sociální pedagogika. Bratislava: Slovenská technická univerzita, 1995, str. 5

¹⁴⁷ Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Brno: IMS, 2009, str. 41

využívá převážně poznatků psychologie, druhé pojetí zohledňuje společenské aspekty výchovy a opírá se také o sociologii.¹⁴⁸

V souvislosti s těmito dvěma přístupy se pak mluví o užším nebo širším pojetí sociální pedagogiky, případně o pojetí dvojdimenzionálním, které propojuje obojí.

Obě tato pojetí mohou v sobě zahrnovat aspekt ekologické etiky.

Užší pojetí se zaměřuje na výchovnou pomoc jedinci, který se dostal do nepříznivé životní situaci. Ekologickou krizi dnešní doby lze paralelně chápat jako nepříznivou životní situaci, v níž se v důsledku nežádoucího chování člověka ocitlo jeho lidské i mimolidské okolí i člověk sám. Aby tuto situaci změnil, je třeba, aby se začal chovat žádoucím způsobem. K tomu pak potřebuje pedagogickou pomoc ve smyslu výchovného působení. A právě to je úkolem sociální pedagogiky.

Širší pojetí zdůrazňuje roli prostředí ve výchově, a to nejen u znevýhodněných či rizikových jedinců a skupin, ale v souvislosti s celou populací, a to ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti. Je zřejmé, že jakýmkoliv způsobem závadné prostředí bude mít na tuto populaci nežádoucí vliv. Mám za to, že tu zle zahrnout nejen prostředí sociální, ale i prostředí přírodní. Pak by tedy šlo nejen o vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti, ale i o vytváření souladu mezi potřebami jednotlivce (či společnosti) a potřebou zachování přírodních hodnot.

B. Kraus vymezuje životní prostředí jako tu část světa (prostor, který člověka obklopuje), s níž je člověk ve vztahu vzájemného působení. Toto prostředí tedy působí na člověka určitými podněty a ovlivňuje jeho vývoj. Člověk pak na tyto podněty reaguje a to jednak tím, že se prostředí přizpůsobuje, dále pak tím, že toto prostředí naopak aktivně přizpůsobuje sobě a tím jej mění.¹⁴⁹ Z širšího celospolečenského pohledu pak definuje životní prostředí jako „*historicky se utvářející systém jako produkt oboustranných vztahů společnosti a přírody*.“¹⁵⁰

V této bakalářské práci jsem citoval Prohlášení Ústeckého seniorátu ČCE, které se vyjadřuje k neutěšené ekologické a sociální situaci v Severočeském kraji. Autoři prohlášení

---

¹⁴⁸ Srov. Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Brno: IMS, 2009, str. 39

¹⁴⁹ Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Brno: IMS, 2009, str. 67

¹⁵⁰ Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Brno: IMS, 2009, str. 67

vidí souvislost mezi pokračující devastací přírodního prostředí a nárůstem sociálně patologických jevů v daném regionu. To, že má krása přírody blahodárný vliv na člověka, na jeho pocity, prožívání a v důsledku toho i chování, je známá věc. Není těžké si domyslet, že zdevastovaná příroda bude mít vliv opačný. Zde se opět otevírá prostor pro sociální pedagogiku, aby tyto souvislosti zkoumala a výchovně působila na člověka, aby negativním vlivům prostředí nepodléhal a naopak se našel do tohoto prostředí zasahovat a pozitivně jej měnit.

B. Kraus upřednostňuje toto širší pojetí sociální pedagogiky, mimo jiné i s poukazem na ekologii:

„Toto pojetí, reflektující společenské proměny, se jeví jako stále aktuálnější, především v souvislosti s převratným rozvojem komunikačního systému, digitalizací, medializací našeho života, ale i v důsledku postupující sociální diferenciaci, globalizace, problémů etnických a ekologických.“¹⁵¹

Sociální pedagogika bývá vnímána jako obor interdisciplinárního a integračního charakteru na pomezí pedagogiky a sociologie, který má ale také úzký vztah k jiným vědním oborům.

S. Laca zdůrazňuje vztah sociální pedagogiky a filosofie, která se pro ni stává základním východiskem, stejně jako pro všechny vědní disciplíny, které známe. Filosofie nám poskytuje názor na vztah člověka k univerzu, k hmotnému i nehmotnému bytí, ke společnosti i k sobě samému. Z filosofických disciplín má podle něj sociální pedagogika nejbliž k antropologii, která se zabývá člověkem, zkoumá jeho podstatu, původ, jeho poslání a postavení ve světě. Dále pak čerpá z filosofie výchovy a etiky, a to především z kategorie dobra, spravedlnosti, tolerance a zodpovědnosti za své jednání, které sociální pedagogika rovněž akceptuje.¹⁵²

Na důležitost spojení etiky se sociální pedagogikou poukazuje rovněž Z. Bakošová. Upozorňuje, že stagnace morálních kategorií, jako je dobro, čestnost, spravedlnost, otevřenost, důvěra, zodpovědnost, tolerance a důstojnost v oblasti výchovy ohrožuje člověka v jeho morální a duchovní existenci. Právě sociální a výchovná oblast nabízí širokou možnost vztahů zpětné vazby výchovy a prostředí, kde je u cílových kategorií nutné dbát o mravní

---

¹⁵¹ Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008, str. 42

¹⁵² Srov. Laca, S. Sociální pedagogika. Brno: IMS, 2011, str. 41

principy a jejich dodržování. Pro etiku a sociální pedagogiku je společný pojem zdravý člověk, ale i člověk v ohrožení, utváření jeho mravních postojů, výchova k akceptaci a zvnitřnění mravních norem. Z hlediska sociální pedagogiky je etika cestou člověka k jeho celistvosti a integraci.¹⁵³

V souvislosti s etikou vidí B. Kraus konvergenci sociální pedagogiky také s teologií, která může dát sociální pedagogice ještě další dimenzi tím, že pomůže sociálně pedagogickým pracovníkům prohloubit duchovní život, jejich hodnotovou orientaci a etický kodex.¹⁵⁴

Ze vztahu sociální pedagogiky k filosofii, etice a teologii je zřejmé, že ekologická etika má v sociální pedagogice své místo a její pojetí v intencích křesťanských hodnot může být pro sociálního pedagoga velkou inspirací.

W. Noack počítá mezi základní pole působení sociální pedagogiky volný čas a s ním související pedagogiku zážitku.¹⁵⁵

Pod pojem volný čas bývá běžně zahrnován odpočinek, rekreace, zájmové činnosti, zájmové vzdělávání a dobrovolná společensky prospěšná činnost. K základním rysům volného času patří svobodná volba k účasti na jeho aktivitách a poskytování radosti a uspokojování osobních potřeb. Úkolem sociální pedagogiky je zde nepřímé pozitivní ovlivňování procesu socializace, jakož i omezení negativních vlivů a snížení rizika exponování dětí a mládeže rizikovým faktorům.¹⁵⁶

Právě z hlediska smysluplného využití volného času se nabízejí značné možnosti pro pobyt v přírodě, budování vztahu k ní, a tím i pro ekologické aktivity a s nimi spojenou ekologickou výchovu. I zde nacházíme široké pole působnosti pro sociálního pedagoga.

S pojmem volného času také úzce souvisí otázka životního stylu. Podle Krause a Sýkory je životní styl souhrn životních forem, které jedinec prosazuje. Zahrnuje hodnotovou orientaci člověka, projevuje se v jeho chování i ve způsobu využívání a ovlivňování materiálních i sociálních životních podmínek.¹⁵⁷

---

¹⁵³ Bakošová, Z. Sociální pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Public promotion, 2008, str. 78

¹⁵⁴ Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008, str. 55

¹⁵⁵ Srov. Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Brno: IMS, 2009, str. 6

¹⁵⁶ Srov. Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Brno: IMS, 2009, str. 50-51

¹⁵⁷ Srov. Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Brno: IMS, 2009, str. 51

Sociální pedagogika by měla přispívat k utváření zdravého životního stylu člověka a pomáhat formovat jeho hodnotovou orientaci. To se samozřejmě týká také vztahu k životnímu prostředí. I zde může nacházet velkou inspiraci v tradičních etických hodnotách křesťanství.

Jedním z charakteristických rysů sociální pedagogiky je důraz na mimoškolní výchovu. Právě zde se otevírá prostor pro působení různých organizací, spolků a občanských iniciativ. Mnohé z nich mají bezprostřední vztah k přírodnímu prostředí. Můžeme zde vzpomenout organizace jako skaut, různé táborské a turistické oddíly, přírodovědné a ekologické kroužky a celou řadu dalších. Všechny tyto organizace mají nemalý vliv na výchovu, především dětí a mládeže.

V této souvislosti nelze nezmínit také nezanedbatelný výchovný přínos církví a náboženských společností. Výchovné působení církví je součástí jejich poslání a má velkou historickou tradici. Dá se říci, že v počátcích naší kultury bylo výchovné působení téměř výhradně v rukou církve. To bylo také důvodem vzniku mnoha církevních řádů a kongregací (piaristé, salesiáni), které se zaměřily právě na výchovu a vzdělávání. Ze světových osobností můžeme vzpomenout například italského římskokatolického světce Dona Bosca, z našich pak Jana Amose Komenského, biskupa jednoty bratrské. I v dnešní době, navzdory pokračující sekularizaci společnosti, má výchovné působení církví nemalý význam. Jestliže by církve dokázaly využít svého výchovného potenciálu, vzaly vážně ekologickou otázku a v tomto směru působily na své věřící, pak by to pro naše životní prostředí mohla být také jakási šance.

Ekologická etika je tedy nepochybně oborem, který patří do sféry zájmu pedagogiky. Dovoluji si tvrdit, že ze všech odvětví pedagogiky má k této problematice nejbližší právě pedagogika sociální.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce má být pokusem o odpověď na otázky o vztahu současného ekologického myšlení a tradiční křesťanské víry. Toto téma se pokouší uchopit z perspektivy sociální pedagogiky. V žádném případě si nedělá nárok na to být vyčerpávající studií a dané téma plně obsáhnout. Pouze naznačuje jakýsi směr.

Toto téma již promýšlela celá řada autorů, kteří se k dané problematice staví různě. Od těch, kteří viní křesťanství ze současné ekologické krize, přes ty, kteří soudí, že křesťanství a ekologie spolu souvisejí pouze okrajově, až po ty, kteří vidí v křesťanství jeden z nadějných zdrojů nového ekologického myšlení. Na základě studia dané problematiky a po analýze příslušných biblických textů jsem dospěl k následujícímu závěru:

S názorem, že je křesťanské učení jednou z příčin současné ekologické krize, si dovoluji do značné míry nesouhlasit. Navzdory výraznému antropocentrismu nenacházím v křesťanské nauce nic, co by dávalo podnět k bezohlednému zacházení s přírodou či k jejímu drancování. Naopak, biblické pasáže, které mluví o přírodě jako o Božím stvoření, jednoznačně povzbuzují člověka k úctě a k respektu. To, že Bible v rozporu s tehdejšími náboženskými představami okolních národů učí, že příroda sama Bohem není, nikterak nesnižuje její hodnotu. Příroda je totiž Božím dílem, jeho projevem a viditelným obrazem. To samo o sobě je dostatečným důvodem pro nábožensky motivovanou úctu k přírodě. Tato úcta se táhne jako červená nit celými dějinami křesťanské spirituality a odráží se také v současných oficiálních dokumentech křesťanských církví.

Navíc ekologický problém není jen problémem zemí s křesťanskou duchovní a kulturní tradicí, ale též ostatních vyspělých průmyslových zemí s náboženskou tradicí jinou (např. Japonsko, Čína, apod.). Ale ani zde se nedomnívám, že by za to nesla spoluvinu místní náboženství. Mám za to, že je-li vztah k přírodě motivován jakkoliv spirituálně, je to, bez ohledu na konkrétní věroučné koncepce, pro ni velkou šancí. Naopak, bude-li tento vztah založen na pojetí čistě materialistickém, pak právě tady hrozí kořistnictví a bezohlednost. Vzpomeňme například v minulosti na bezohledné drancování přírody v zemích s komunistickým režimem, který se právě na materialistickém pojetí světa ideologicky zakládá. Stojí také za povšimnutí, že současná ekologická krize dosáhla největšího rozmachu právě v moderní době a v moderní euroamerické společnosti, které se mimo jiné vyznačují i odklonem od náboženství a spirituálních hodnot k hodnotám materiálním a ke konzumismu. Duchovní a filosofické kořeny současné ekologické krize tedy nevidím

v křesťanství (ani v žádném jiném náboženství), ale naopak v materialismu, který vládne v moderní společnosti dodnes.

To, co mnozí ekologičtí aktivisté křesťanství vytýkají, je jeho antropocentrismus. Ano, člověk má podle Bible v přírodě opravdu jedinečné postavení. Ale tento prostý fakt není pouze ideologickou doktrínou křesťanství. Je nezpochybnitelné, že ze všech dosud známých živočišných druhů je homo sapiens ten nejvyspělejší. Právě on může ze všech živočišných druhů této planety nejvíce škodit, ale také jí může nejvíce prospívat. Jestliže křesťané říkají, že péče o přírodu byla člověku svěřena Bohem a člověk je jemu odpovědný, pak usměrňují jeho „nadřazenost“ správným směrem. Naopak, nemá-li člověk nad sebou žádnou vyšší autoritu (Boha, svědomí, Vyšší princip apod.), pak se může domnívat, že může vše, co dokáže. Své jednání pak může hodnotit pouze z hlediska vlastního prospěchu, respektive prospěchu svého druhu. A právě takto pojatý antropocentrismus vidím jako přírodě nebezpečný.

Další „ekologickou“ výtkou, která bývá křesťanům adresována, je jejich nezájem o tento svět. Ve středu zájmu křesťanského učení prý stojí pouze posmrtný život a spása duše. Okolní svět je pouhou kulisou na jevišti dramatu spásy a v podstatě na něm nezáleží.

Toto pojetí, přestože mohlo a může být mnohými křesťany zastáváno, však na základě podrobnější analýzy biblických textů nevidím jako biblické, tudíž ani autenticky křesťanské. Podle Bible je spása záležitostí nejen nesmrtelné duše, ale celého člověka, celé přírody a celého vesmíru. Vše okolo nás má podle Bible svou nezczizitelnou hodnotu.

Ohledně otázky zájmu křesťanů o ekologickou tematiku připouštím ovšem, že ekologická otázka nestojí v centru křesťanské zvěsti. Ekologický problém jako takový je totiž problémem moderní doby. V době, kdy křesťanství vzniklo, ba ani po většinu jeho dvoutisícileté historie, tento problém v dnešní podobě neexistoval. Ani křesťanství jej tedy neřešilo. Vždy se však nějakým způsobem zabývalo otázkou vztahu člověka k okolnímu světu, který zahrnuje také přírodu. Ta byla v křesťanství tradičně pojímána v intencích vztahu k Bohu, tedy jako součást Božího stvoření. Proto měla a má v křesťanském pojetí světa své místo, a to místo důstojné. V dnešní době, kdy se ekologická otázka stává čím dál víc aktuální, se představitelé křesťanských církví jednoznačně staví za zájmy ohrožené přírody a v tomto duchu se snaží působit i na své věřící. Nelze tedy tvrdit, že by ekologická otázka nechávala křesťany lhostejnými.

Na druhé straně mám za to, že by křesťanstvo pro ochranu přírody mohlo dělat ještě víc. Sociolog Jan Keller k tomu říká: „*Osobně si myslím, že ekologové mají objektivně nejbližší ke křesťanům, hlavně k těm mladým, a je mi velice líto, že se pro jejich dialog zatím udělalo tak málo. ... Myslím si, že při respektování všech věroučných odlišností by se těmito dvěma skupinám mohlo podařit spolupracovat ohledně základních principů jejich snažení velice úzce a v hluboké shodě. Spojuje je přece přesvědčení o tom, že člověk nemá žádné právo ničit to, co nevytvořil.*“¹⁵⁸

V rámci výchovného působení na věřící mají církve velké rezervy, které zdaleka nejsou plně využity. V církvích totiž často panuje jakási konzervativní strnulost, díky níž tyto nejsou schopny pohotově reagovat na palčivé otázky dneška. Je na čase, aby se objevilo mnohem více pastýřských listů, kázání a katechezí, které by se daným tématem vážně (a ne pouze okrajově) zabývaly. Duchovní by pak měli být příkladem ekologii příznivého životního stylu.

Možná nás někdy překvapuje, jak například středověcí křesťané, navzdory svému učení o bezpodmínečné lásce k bližnímu, mohli být tak neteční k válkám, krutostem, otrokářství, bídě a dalším závažným problémům své doby. Možná se budou příští generace divit, jak je možné, že se křesťané našich dnů tak málo zasazovali o ochranu přírody.

Během analýzy křesťanských dokumentů majících vztah k ekologické problematice, především stěžejních biblických textů, jsem došel k názoru, že křesťanství, je-li pojato určitým způsobem, má v sobě opravdu veliký ekologický potenciál. Bible na mnoha místech mluví o kráse a důstojnosti přírody, o hodnotě země, živočišného i rostlinného světa, o Boží lásce k veškerému životu. Samozřejmě, existují také biblické výklady, ze kterých bychom mohli vyvodit závěr opačný. Mám ale za to, že Bibli je třeba číst a interpretovat v celém jejím kontextu, s abstrahováním dobově podmíněných názorů, naopak však s ohledem na její nosné myšlenky. Takto pojata pak vyznívá jednoznačně proekologicky.

Největší potenciální přínos křesťanství pro ekologii však vidím v křesťanských hodnotách obecně. Přikláním se k názoru mnoha dnešních filosofů, sociologů a teologů, kteří zdůrazňují, že ekologický problém je především problém morální a etický. Jako řešení pak navrhnou změnu pořadí hodnot. Výstižně to vyjadřuje evangelický teolog Jan Heller:

---

¹⁵⁸ Papoušek, J. Hovory o ekologii. Praha: Portál, 2000, str. 45

„Jistě, cesta k záchraně života celého stvoření nás staví před řadu zcela konkrétních a nálehavých úkolů. ... Ale na druhé straně si těmito jednotlivými úkoly nesmíme nechat zastítnit výhled až ke kořenům celé krize. A tento výhled ke kořenům ukazuje, že má-li se docílit trvalé změny současného neblahého vývoje, je třeba změny smýšlení. A změna smýšlení se řecky řekne metanoia. To je známý výraz, který se v Bibli překládá běžně jako pokání. Není to však výstižný překlad. Jeho podstatou není jen pozdní lítost či nářek nad rozlitým mlékem, ale změna smýšlení. Radikální a hluboká. To znamená změna pořadí hodnot.“¹⁵⁹

Právě zde může být křesťanství pro ekologickou etiku velkou inspirací. Vždyť Ježíšovo poselství, jak nám jej zaznamenala evangelia, začíná právě výzvou k radikální změně smýšlení.¹⁶⁰ Jak uvádí Heller, tato změna znamená změnu pořadí hodnot. Prioritní, i když často nepřiznané hodnoty moderní západní společnost jsou prosperita, úspěch, bohatství, pohodlí. Jejich odvrácenou stranou je pak konzumní způsob života, sobectví, dravá soutěživost a požitkářství, jež stojí v pozadí bezohledného drancování přírodního prostředí a následně současné ekologické krize. Naproti tomu křesťanství nám předkládá tradiční etické hodnoty, jako je skromnost, pokora, sebeovládání, zdrženlivost, umírněnost, obětavost, dobrota, služba. Pokud by se dnešní člověk inspiroval těmito hodnotami, mohla by to být pro ohroženou přírodu velká šance.

K tomu může svým dílem přispět i sociální pedagogika. Právě ta si ze všech pedagogických disciplín nejvíce všímá vzájemného vztahu člověka a prostředí. Tato oblast nepochybně zahrnuje také otázky ekologické. Je jejím úkolem do budoucna promýšlet tyto aspekty a přispívat k jejich realizaci. K tomu se jí v dnešní společnosti otevírá široké pole působnosti. Sociální pedagogika bývá někdy proklamována jako životní pomoc. Zde má možnost se stát jedním ze zdrojů pomoci nejen pro lidi, ale i pro mimolidský svět. Pak bychom ji mohli považovat za sociální v tom nejširším slova smyslu.

---

¹⁵⁹Heller, J. In Evangelický kalendář LXXV. Praha: Kalich 1994, str. 22–23

¹⁶⁰Srov. Mt 4,17; Mk 1,15

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Prameny

- [1] Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Starý zákon 107 s., Nový zákon 283 s. ISBN 80-900881-7-1
- [2] Denní modlitba církve II. Doba postní a velikonoční. Vatikán: 1988, 1067 s. ISBN neuvedeno
- [3] Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, 603 s. ISBN 80-7113-089-3
- [4] Františkánské prameny I. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, 994 s. ISBN 80-7266-073-X.
- [5] Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995, 793 s. ISBN 80-7113-132-6
- [6] Katolický katechismus. Život z víry. Praha: Česká katolická charita, 1986, 207 s. ISBN neuvedeno
- [7] Kodex kanonického práva. Úřední znění textu a překlad do češtiny. Praha: Zvon, 1994, 812 s. ISBN 80-7113-082-6
- [8] Mýty staré Mezopotámie. Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách. Praha: Odeon, 1977, 371 s. ISBN neuvedeno.
- [9] Pentateuch. Pět knih Mojžíšových. Český katolický překlad. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 548 s. ISBN 80-7192-638-8.
- [10] Římský Rituál. Svatební obřady. Druhé vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 135 s. ISBN 978-80-7192-987-1
- [11] Životné prostredie v dokumentoch katolíckej cirkvi. Trnava: Vojtech, 2010, 168 s. ISBN 978-80-7162-856-9

2. Slovníky, encyklopedie, učebnice

- [12] Kačáni, V., Končal, V. Sociálna pedagogika. Bratislava: Slovenská technická univerzita, 1995, 49 s. ISBN 80-227-0893-3.

- [13] Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Brno: IMS, 2009, 63 s. ISBN neuvedeno
- [14] Lužný, D., Papoušek D. Náboženství a ekologický problém. Tematická jednotka pro střední školy. Brno: CERM, Akademické nakladatelství, 1994, 14 s. ISBN 80-85867-21-4
- [15] Self, D. Encyklopedie světových náboženství. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, 128 s. ISBN 978-80-7195-282-4
- [16] Špačková, M. a kol. Bůh k nám přichází. Metodické texty k učebnici náboženství pro III. ročník základních škol. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1996, 119 s. ISBN neuvedeno
- [17] Radvan, E. Úvod do filosofie a etiky. Brno: IMS, 2011, 157 s. ISBN neuvedeno
- [18] Vodáková, A., Petrusek, M. a kol. Velký sociologický slovník (I. svazek). Praha: Karolinum, 1996, 747 s. ISBN 80-7184-164-1
- [19] Winter, D. ABC křesťanství. Praha: Česká biblická společnost, 2010, 127 s. ISBN 978-80-87287-05-7

3. Ostatní literatura

- [20] Bakošová, Z. Sociálna pedagogika ako životná pomoc. Bratislava: Public promotion, 2008, 249 s. ISBN 978-80-969944-0-3
- [21] Bič, M. aj. Výklady ke Starému zákonu. Praha: Kalich, 1991, 600 s. ISBN 80-7017-408-0
- [22] Drozdenová, W. Země je plna tvých tvorů. Tři studie o vztahu křesťanství k přírodě. Praha: Karolinum, 2005, 108 s. ISBN 80-246-0984-3.
- [23] Keller, J. Až na dno blahobytu. Brno: Hnutí DUHA, 1995, 142 s. ISBN 80-902056-0-7.
- [24] Keller, J. Šok z ekologie aneb Politické systémy v rozpacích. Praha: Český spisovatel, 1996, 52 s. ISBN 80-202-0606-X.
- [25] Kohák, E. Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, 203 s. ISBN 80-85850-63-X.

- [26] Kohák, E. a kol. Závod s časem. Texty z morální ekologie. Praha: Torst, 1996, 228 s. ISBN 80-85368-81-1.
- [27] Kolářský, R., Suša, O. Filosofie a současná ekologická krize. Praha: Filosofia, 1998, 173 s. ISBN 80-7007-116-8.
- [28] Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008, 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3
- [29] Laca, S. Sociální pedagogika. Brno: IMS, 2011, 211 s. ISBN 978-80-87182-19-2
- [30] Läpple, A. Úvod do starého zákona. Praha: Česká katolická charita, 1972, 238 s. ISBN nevedeno
- [31] Librová, H. Pestří a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti. Brno: Hnutí DUHA, 1994, 218 s. ISBN 80-85368-18-8.
- [32] Librová, H. Vlažní a váhaví. Kapitoly o ekologickém luxusu. Brno: DOPLNĚK, 2003, 320 s. ISBN 80-7239-149-6.
- [33] Ondok, J. P. Člověk a příroda. Hledání etického vztahu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, 110 s. ISBN 80-7021-718-9.
- [34] Papoušek, J. Hovory o ekologii. Cesty k trvale udržitelnému Česku. Praha: Portál, 2000, 184 s. ISBN 80-7178-483-4
- [35] Procházka, M. Sociální pedagogika. Praha: Grada Publishing, 2012, 208 s. ISBN 978-80-247-3470-5.
- [36] Přadka, M. Kapitoly ze sociální pedagogiky. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 45 s. ISBN 80-210-3469-6
- [37] Schweitzer, A. Nauka úcty k životu. Praha: Dharma Gaia, 1993, 40 s. ISBN 80-901225-7-4.
- [38] Schweitzer, A. Z mého života a díla. Praha: Vyšehrad 1974 ISBN nevedeno
- [39] Szöllös, J. Kresťanstvo a ekológia. Globálne (ekologické) problémy z aspektu kresťanstva a teológie. Bratislava: Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR, 2001, 66 s. ISBN 80-968415-4-8.
- [40] Teilhard de Chardin, P. Místo člověka v přírodě. Výbor studií. Praha: Svoboda – Libertas, 1993, 164 s. ISBN 80-205-0309-9.

- [41] Tresmontant, C. Dějiny vesmíru a smysl stvoření. Praha: Academia, 2002, 189 s. ISBN 80-200-0948-5
- [42] Vácha, M. Místo, na němž stojíš, je posvátná země. O kruhu úcty k člověku, přírodě a celému vesmíru. Brno: Cesta, 2008, 255 s. ISBN 978-80-7295-104-8.
- [43] Ziółkowski, Z. Nejtěžší stránky Bible. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, 462 s. ISBN 80.7192-450-4.
- [44] Želivan, P. Věda a bible o původu světa. Řím: Křesťanská akademie, 1966, 102 s. ISBN neuvedeno.

4. Sborníky, články a periodika

- [45] Člověk – pastýř stvoření. Universum. Revue přírodovědecké a technické sekce České křesťanské akademie. Praha: Cesta, 1995, 190 s. ISSN 0862-8238
- [46] Evangelický kalendář LXXV. Praha: Kalich, 1994, 186 s. ISSN neuvedeno
- [47] Evangelický kalendář LXXVI. Praha: Kalich, 1995, 236 s. ISSN neuvedeno
- [48] Křesťanská revue LXV. Praha: Oikumené, 1/ 1998, 192 s. ISSN neuvedeno
- [49] Teologický sborník. Ročník 2, č. 3: Křik země? Ekologické výzvy teologii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, 103 s. ISSN neuvedeno
- [50] Náboženstvo – životné prostredie – hodnoty pre udržateľnú budúcnosť. Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou. Liptovský Ján, Bratislava: Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR, 2002, ISBN 80-968415-6-4.
- [51] Sociálny pedagóg. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006, 242 s. ISBN 80-223-2205-9.

5. Internetové stránky

- [52] Evangelical Environmental Network. On the Care of Creation. <http://creationcare.org/blank.php?id=39>. 6. 3. 2013. (Český překlad dostupný na stránce: Evangelikální deklaráce péče o stvoření. http://martin.jindra.sweb.cz/dok/pece_o_stvoreni-deklarace.htm. 6. 3. 2013.)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

SZ   Starý zákon

NZ   Nový zákon

Knihy Starého zákona

Gn   První Mojžíšova (Genesis)

Ex   Druhá Mojžíšova (Exodus)

Lv   Třetí Mojžíšova (Leviticus)

Dt   Pátá Mojžíšova (Deuteronomium)

Jb   Jób

Ž   Žalmy

Př   Přísloví

Kaz   Kazatel

Da   Daniel

Oz   Ozeáš

Mdr   Kniha moudrosti

2 Mak   Druhá Makabejská

Knihy Nového zákona

Mt   Matouš

Mk   Marek

L   Lukáš

J   Jan

Ř   Římanům

1 K   První list Korintským

2 Pt   Druhý list Petřův

1 J   První list Janův

Zj   Zjevení Janovo